

تہ فسیری

گلشن

1

نوسینی

نظام الدین عبدالحمید

جای سیہم

تہ فسیری

کاشت

بہ رنگی یہ کہہ

نوسینی

نظامَ الذینَ عبدَ الحمید

ناوی کتیب: تفسیری گوئشمن
ناوی نوسەر: نظام الدین عبدالحمید
چاپ و بلاؤ کردنهوی: نوسینگهی تفسیریؤ بلاؤ کردنهوه
نااوهرؤک: جمعه صدیق کاکه
خـــهت: نهوزاد کوی
بـــهرک: أمین مخلص
نؤره و سالی چاپ: سنیهم ۱۴۳۳_ ۲۰۱۲
تـــیراز: ۱- دانه

له بهرنهوه بهرایهتی گشتی کتیبخانه گشتیه کلن

(مارهی سپاردن ۱ ۴۸)

سالی ۲۰۱۲ پئدراره

پیشہ کی چابی سن یم

بہ ناولی خوی بی ہاوتای میہربان

برای خوینہری خوشہویست، نهمی بہدست تہومیہ چابی سن یم نهم تہفسیر میہ، لہ چابی دوومی تہفسیر مگہدا تکام وابوو لہ چابی یہ کم می باشتر بیت، بہ لام بہداخہوہ نہوہی دہمویست وادمرنہ جوو، تہ ماشام کرد دیپری لاپہر مگانی پالی بہیہ کترہوہ داوہ و ووشہ کانی زیاد گچکہ کراومتہوہ، ہہر و مہا بہوشیومیہ دیپری وشہ کانی قورنانی پیروزیس.

جگہ لہمانہ تہ ماشام کرد لہ لاپہرہی (۲۳۵) لہ نایہتی (۹۲) وشہی (من) دوبارہ کراومتہوہ، ہہر و مہا وشہی (کم) لہ نایہتی (۹۶) لہ لاپہرہی (۶۰۸)، وہ لہ لاپہرہی (۱۱۱۲) لہ نایہتی (۲) نزیکہی دہ ووشہ پہریوہ و لہ قورنانه کہدا دمرنہ کہ وتووہ، نهمہ جگہ لہ چہند ہہ لہ یہ کی دیکہ لہ ناو تہفسیر مگہدا رویدابوو، و مگو گیرانی پیتی (ص) بہ (ن) و مگو (میسر) کہ لہ ہہ نڈیک جیگادا کراومہ (میٹر) و مگیرانی (ط) بہ (ک) و مگو (فیطرہ) کہ کراومہ (فیکرہ).

تہفسیر مگہ لہ گہل نهمہ شدا کہ سن ہزار نوسخہی لی چاپکراوو لہ ماومیہ کی کہمدا لہ کتیب خانہ کاندہا ہیچی وای نہما و خویندہواران جاومرئی چاپیکی دیکہی دہکن.

نہنجا ہیویست بوو جاریکی دیکہ روی ہییکہ مہ چاپکردن، بہ لام پئیش نهم روتیکر نہ جاویکم بہ ہہ موو تہفسیر مگہدا خشانہ و لہ گہ لیک جیگا دستکاریم کرد و لہ چہند جییکہ زیادہم تیخت، تکام وایہ نهم جارہ بہ جوانی و بہرکی بہو شیومیہی کہنہ مہویت بگاتہ دست خویندہوارانی بہرئز و دلرونک.

پیشہ کی چابی دوہم

بہ ناولی خودای بہرزی بی وینہی میہربان

نہم تہفسرہم پیش نہوہی یہکہم جار پووی پیبکریتہ چاپکردن
لہمروفیککی خزمی زیرہک وتا رادمیک زاناو بنہمالہ نایینی پرسیارکرد
کہچہند نوسخہی لی چاپ بکہم و نایہ لہناو کوردہواریدا رواجی نہبیت و
خویندمواران رووی تینہگہن؟ وہلامی دامہوہ و وتی: نووسینی نایینی
لہناو خویندموارانی کورد رواجی نییہ، خہلگی کہم بہلایہوہ دہچن، نہوہی
کہمتو دمتہویت چابی بکہیت لہ (۵۰۰) نوسخہ زیاتر سہرف ناییت.

نینجا رونہکہمہ نہو خزمہو ہہموو بریہکی خوشہویستی دلروناک و
نہلیم: نایینی پیروزی نیسلام رگی لہقوولایی دل زوربہی خویندمواران و
نہخویندموارانی کورد داکوتیوہو دمروونیاںی بہ رووناکایی قورنانی پیروز
رووناک کردوتہوہو، ہہلگہندنی و جیاکردنہوہی لہتوانای نہوبہشہ کہمہ
بیرشلہزاوہ خویندموارانہ نییہ کہ نہیانہویت میللہتی کورد لہناینہکہیان
دوور بخمنہوہو بہلای بی باومرپیہوہ بببہن و رہوشتی بی پەر واییان بہسہر
ہہموو رہوشتیکی نایینیا بینن.

نایین و بیروباومری نیسلام لہکونہوہ رگی لہقوولایی دل و میسکی میللہتی
کورد داکوتیوہو تیانہ جیگیر بوہ، چونکہ میللہتی کورد یہکہمیین میللہتہ
دوای میللہتی عہرب کہبروای بہنایینی نیسلام ہیناومو بہہموو دلیکہوہ
دوای کہوتوہو، چہند کہسنیکیان بہخزمہتی پیغہمبہر (ﷺ) گہیشتوون و
شہرفی یاریہتی (صہحابیہتی) پیغہمبہریان بہسہرادابراوہ.

ننجا بویہ دمبینن کتیبخانہگان لہبازارمکانا پرن لہنووسینی نایینی و
خویندمواران بہزوری بہدوایانہوہ دمسورپنہوہو عہودالیانن. بو نمونہ

دمبینین تەفسیری (ناسان) کە مامۆستا (بورهان) نووسیویەتی تانیستا (پینج) جار لە چاپ دراوە.

ئەم تەفسیری من کە دوو هەزار نوسخەی لێ چاپکرا لە ماویەکی کەمدا هیچی لە کتیبخانەکاندا نەما. خویندەواری خۆشەویست پێشەکی چاپی دوو هەم لە چاپی دوو هەم دا لەوەی کە نیستا خویندوتەووە درێژتر بوو، بەلام لێرمدا بە پێویستەم نەزانی هەموی دوبارە بکەمەووە، بۆیە بەشتیکی زۆرم لێدا بیری و مەبەم شیومیە ئەیخەمە بەرچاوی.

نظام الدین عبدالحمید

٧ ربيع الاول / ١٤٢٧

٢٠٠٦/٤/٥

پيشه‌کى چاڤى يه‌که‌م

حه‌مدو ستايش و سوپاسى فراوان بؤ خوداى به‌رزى بئ وڤنه، که هه‌موو کائيناتى له نمبوونه‌وه هيناومه دى و په‌رومردگاريه‌تى، نه‌و خودايه‌ى که هه‌موو گيانله‌به‌ران و بئ گيانان، له‌سه‌ر زه‌وى و، له قولايى دمرياکانداو نه‌و ملياره‌ها گه‌له نه‌ستيره‌و نه‌ستيرانه‌ى که به شه‌وان له‌و بؤشايى يه به‌ربلا‌وى له‌سه‌رمانه‌وميه دمدموشينه‌وه، هه‌موويان به زمانى حال شايه‌تى دهمدن له‌سه‌ر بوون و تاك و ته‌نهايى و گه‌ورمىي و ده‌سه‌لاته بئ سنوره‌که‌ى، که نه‌م عالمه‌ى هيناومه دى و هه‌لئيدسورڤنيت و کاروباره‌کانى به‌رڤوه دمبات.

دروود و سلاوى خودا بؤ سه‌ر گيانه پاکه‌که‌ى پيغه‌مبه‌رى پيشه‌واو سه‌رجه‌م شوڤنکه‌وتوانى دڤرين و نوڤ، که له زيانياندا په‌رپه‌وى رڤبازه راست و به‌خته‌ومرى به‌خشه‌که‌ى بوون، تا کوټايى به دنيا دڤت و رۆزى دوايى دڤته کايه‌وه.

نه‌و پيغه‌مبه‌ره گه‌وره‌ى (ﷺ) که خودا کردوويه‌تى به ره‌حه‌مت بؤ هه‌موو عالم و رابه‌رو پيشه‌واى سه‌رجه‌م مرؤفايه‌تى، تا رۆزى دوايى، نه‌و پيغه‌مبه‌ره‌ى که خودا به‌رزترين فه‌رمايشتى خؤى (که قورنانى پيرۆزه) بؤ ناردمته خواره‌وه، که گه‌ورمترين هيدايمت و ره‌حه‌متى خودايه بؤ مرؤفايه‌تى و باشترين ياساى زيانه‌و شوڤنکه‌وتنى مايه‌ى سه‌رفرازىي و ناسوودمىي هه‌ردوو زيانه، به‌و مەرجه مرؤف به‌جوانىي شوڤنى بکه‌وڤت و به‌پڤى فه‌رمانه‌کانى و رڤنمايه‌مکانى زيانى خؤى به‌اته سه‌ر. چونکه نه‌ومى مرؤفو کؤمه‌لگه‌و دموملت بڤويستيمتى، له قورنانى پيرۆزدا هڤله گشتىي په‌مکانى بؤ ديارى گراوه.

چا نه‌و بڤويستيه چ له به‌وارى به‌روباومرو عه‌قه‌دمو خواناسىي و په‌رستنه‌وه بڤت، يان له به‌وارى رڤنکغستنى بارى ئابورپه‌وه بڤت، يان له به‌وارى

سهامگیر کردنی شوراو دادپهرومهریهوه بیت، پاخود له بواری پهپوهندیه خیزانی پهکان، پهپوهندی ژن و میردو بهخپوکردن و پهرومردمی منداآهوه بیت، پاخود له بواری کرپن و فروستن و بازرگانی و پیشهسازیدا بیت، پاخود له بواری رووبهروویونهوه لهگه‌ل دوزمن و شه‌پرکردندا بیت، پاخود له بواری پاساګانی سزادانی کهسانی تاوانباردا بیت، که سته‌م له خه‌لګی دمکمن و دستدریژی دهکهنه سهر مال و گیان و ناموسیان.

بهم شیوه رینماییه‌ګانی قورنانی پروژ هموو بوارمګانی ژبانی ناده‌میزادی ګرته‌وه، هیچ شتیک، یان بواریک نیه که قورنن رینمایي له بارمیه‌وه نه‌داییت، یان نامازمیه‌ګی پچ نه‌کردبیت، جا نیرت، یان به دریژی، یان به ګورتی نامازهی پیکردوه، تا دواتر پیغه‌مبهری خودا(ﷺ) به همرمووده شرینه‌ګانی زیاتر رووناکي بکاته‌وه و ورده‌کاریه‌ګانی باس بکات.

جا هرومکو وتمان قورنانی پروژ مایه‌ی هیدایه‌ته بو گشت ناده‌میزادیک، به تاپیمتی بو موسلمانان، که گه‌ل کوردی نیمه‌یش به‌شیکیانهو، له پاش عمرصه‌ګان، پیش هموو گه‌لانی تر موسلمان بوون و، هاوه‌لئیتی پیغه‌مبهریان پښ پراوه.

نېینوچه‌ګهر له کتیبی (الاصابة فی تمیز الصحابة) که‌یدا ده‌لئیت: (جابانی کوردی) ناوړیک چهند جاریک گه‌یشتووه به خزمه‌تی پیغه‌مبهر(ﷺ) وه(مهمون)ی ګوری نه‌و زاته وتویه‌تی: باوکم ده جار به‌خزمه‌ت پیغه‌مبهر گه‌یشتووه. جا داخو ههر جاره چهند که‌سی کوردی له‌گه‌لدا بوو بیت و موسلمان بووین؟!

گه‌ل کورد له‌و روژموه که ناپینی پروژی نیسلامیان پښ‌گه‌پشت، به هموو دلپیکیانهو موسلمان بوون و، ناشناپه‌تیبیان له‌گه‌ل قورنانی پروژدا به‌ستووهو فیری خوینندنه‌وی بوون، ههر له ډېر زه‌مانه‌وو تا نیستایش که‌م که‌سی کورد همه‌ه که سوورمتی فاتحواو به لاپه‌نی که‌مه‌وه چمند سوورمتیکی تری له سوورته کورته‌ګان که له نوپژدا ده‌خوینرنه‌وه له‌بهر نه‌بیت. نه‌وی که

فیربوون و زانیویانه، بھبھ نہوہی پتھکانی بھ لھنگی بھوئینھوہ، بھ پتھوانھہ ہھندیکی تر لھ گھلانی موسلمان کھنھگھر وشھہیکھ فورنان بھوئینتھوہ، کھ پتھی (کاف)، یان پتھی (حئی) تیا بیت، کافھکھ دمکات بھ (گاف) و حتھکھش بھ (ھئی) لھ جیاتی بلئی: (نھلھمدو...) دھئیت: (نھلھمدو...).

نینجا پئویستھ لھسھر ھھر موسلمانیکی کوردزمان، جا خوئندھوارپھکھ لھ ھھر ناستیکدا بیت، ماناو مھبھستی نھو فورنانھ پیرؤزھ بزانیئت کھ دھبھوئینتھوہ. لھبھر نھوہ زؤر پئویستھ تھفسیری فورنانی پیرؤز بھ زمانی کوردی ھببیت، وھ تا تھفسیرھکان زؤرترو روونتر بن چاکترھ، تا مانای نایھتھکان بھ روونی بکھوئتھ پیش چاوی خوئنھران. بیگومان پئویستھ لھسھر نھو کھسانھ کھ دھیانھوئئ تھفسیر بنووسن، ناستی شارھزایی و زانییان لھ ناستی نھو کارھ گھورھیدھا بیت، تا تھفسیرھکانیان دوور بیت لھ قسھہ بی حیو پھوپووج و (ئیسرانیلیات) کھ زؤر بھہ درؤیھ. وھ تھفسیرھکانیان ببیتھ مایھہ بھر چاورؤشنیی موسلمانانی کورد بؤ زیاتر تیگھیشتن لھو پھامھ پیرؤزھ پھرومردگاریان.

من کھچھند سائیک لھمھو پیش لھ کولیھہ زانستھ ئیسلامیھکان لھ بھغداد مامؤستا بووم، ناواتم نھوہ بوو خودا یارمھتیم بدات تا بتوام تھفسیریکھ کورتی فورنانی پیرؤز بھ زمانی کوردی بھمھ بھر دھست براو خوشکانی کورد زمانم و. بچھہ پیزی نھو مامؤستا بھرپزانھہ کورد، کھ تھفسیری فورنانی بھرؤزیان بھ کوردی نووسیوھ، کھ بھداخوھ زمارمیان زؤر کھمھ.

جا دھمویست تھفسیرھکھ بھشؤمیھکی کورت بیت، کھ ھھر لاپھرمیھکی تھفسیرھکھ لاپھرمیھکی لھ فورنان لھ گھلدا بیت و، بھ دھوریدا مانای نایھتھکانی نھو لاپھرمی فورنانھ لھ ھھمان لاپھرمی تھفسیرھکھدا جیگھہ ببیتھوہ.

به‌لام چونکه له و کاته‌دا له‌گه‌ل دهرس و تنه‌مو نووسینه‌وی نه و دهرسانه‌ی که به قوتابیه‌کانم ده‌وته‌وه، خه‌ریک بووم، نه‌مپه‌رژایه سر به ده‌په‌نانه‌ی نه و ناواته‌م.

له ناوهراس‌تی سالی (۱۹۹۲) دا خو‌م خانه‌نشین (تقاعد) کرد، په‌په‌ش نه‌مه به‌رپه‌وه‌بهری زانکو‌ی (هورنانه‌ی په‌رۆز) له سو‌دان ده‌عوته‌ی کردم بو‌ ماموستایه‌تی له و زانکو‌په‌دا، نه‌نجا پاش س‌ی مانگ چووم بو‌ (خه‌رطوم) و له‌کولیه‌ی (شهریه) له و زانکو‌په‌دا دامه‌زرام به ماموستا.

له سالی (۱۹۹۵) دا له‌وئ خودا نه و هه‌له‌ی بو‌ ریک‌خستم که بگه‌م به و ناواته‌م و، له سوورته‌ی (هاتیجه) وه ده‌ستم کرد به نووسینه‌ی، به‌لام که سه‌رنجم دا، لیک‌دانه‌مو ته‌فسیری هورنانه‌ی په‌رۆز به و شی‌وه کورته‌ی که من ده‌موه‌یست سوودنکی وای نه‌ده‌به‌خشی، بو‌یه په‌یوستیه‌ی به دره‌ژه‌په‌یدان و روونکردنه‌وه‌ی زیاتر هه‌بوو.

نه‌نجا به یارمه‌تی خودا ده‌ستم کرده‌وه به نووسینه‌ی به‌شپه‌یه‌ک که نه هه‌ینه کورت به‌یت، که مانا و مه‌به‌ستی نایه‌ته‌کان به‌جوانیه‌ی دهرنه‌که‌و‌یت، نه هه‌نده‌په‌ش دره‌ژ به‌یت، که له سنووری خو‌ی دهرجه‌یت.

له سالی (۱۹۹۶) دا باری ته‌ندروستی و خه‌زانیه‌ی وای خواست که بچم بو‌ به‌ریتانیا، له‌وئ له شاری (برستول) نه‌شته‌ج‌ن بووم، پاش ماوه‌یه‌ک ده‌ستم کرده‌وه به نووسینه‌ی، له و نایه‌ته‌وه که له سو‌دان لیه‌ی وسته‌بووم، تا نه‌وه بوو به یارمه‌تی خودا له رۆزی ۲۷ مانگی ره‌مه‌زانی په‌رۆزی سالی (۱۹۲۰) ی کو‌چی که به‌رانه‌ر بوو به رۆزی چواری مانگی کانونی دووه‌می سالی (۲۰۰۰) زاپه‌نی له لیک‌دانه‌مو ته‌فسیر کردنی دوا نایه‌تی هورنانه‌ی په‌رۆز بوومه‌مو، به‌وه‌په‌ش خودا له و شهره‌فه گه‌وره‌ی په‌ن به‌خه‌شیم. سوپاس بو‌ خودا. تکام وایه خودا له گوناه‌م‌کنم به‌په‌رته‌ت و له رۆزی دواپه‌دا له په‌زی روه زهرده شهرمه‌زاراندا رانه‌گرته‌ت و به‌مخاله به‌ر ره‌حمته‌ت و گهرمی خو‌ی، وه به‌مخاله به‌ر شه‌فاعته‌تی به‌نه‌مه‌بهری به‌شمو (الله).

مەنھەجى نوسىنىم لەم تەفسىرەدا

۱- ھەولمداۋە نووسىنەكەم زۆر سادەمۇ رەۋان و ئاشكرا بېت، بە شىۋەمىھكى وا ھەر كەسىك بىخوئىنئىتەۋە، ياخود بۇى بخوئىنئىتەۋە بە جوانىى لىئى تى بگات، با ئاستى خوئىندەۋارىشى نزم بېت. خۇم دوور گرتوۋە لەۋى ھەندىك وشەى تازە پەيدابوو بەكار بەئىنم، لەۋانەى كە تازە كەوتونەتە ناو نووسىنى كوردىەۋە، ماناكانيان لای زۆربەى خەلگى ئاشكرا و روون نىن.

۲- تا بۇم كرايىت وشەى ەمرەبىم بەكار نەھىئاۋە، نەگەر لە بەرانبەرەۋە وشەمىكى كوردىم شك برىبىت، بەلام ھەندىك وشەى ەمرەبى رەمگى لەناو زمانى كوردىدا داکوتىۋە، بوئە وشەمىكى كوردى و، ھەموو كوردىك بەكارى دەھىئىت، بە پىچەۋانەى ئەو وشە تازانەۋە، كە لە بەرانبەر ھەندىك وشەى ەمرەبىدا ھىنراۋنەتە كايەۋە، كە زۆربەى خەلگى مانا مەبەستەكانيان نازانن. جا بۇيە بەكارھىنانى ئەو وشە ەمرەبىانەى كە شىۋەى كوردىيان و مرگرتوۋە خەلگى زۆر بەكارىان دەھىنن و پىيان ئاشنان، ھىچ ناتەۋاۋى و لەنگىمكى تىادا نىە، بگرە باشتىشە لەو وشە غەربە مانا نەزانراۋانە.

۳- مرگرتىنى وشە لە زمانىكەۋە بۇ زمانىكى تر لەناو زۆربەى زمانەكانى جىھاندا ەك دياردەمىھكى بەربلاو وايە، چونكە ئەو وشانە بوونەتە برى بەكترو ھەموۋيان ھەر برى بەكترىش، ھەر ەك نادەمىزادەمگان خۇيان دەگەرپنەۋە سەر يەك باوك و دايك و برى بەكترن لە مرۇفاپەتىدا.

۴- زمانى ەمرەبى لە زۆرىى وشەدا زمانىكى دەۋلەمەندە، كەجى لەگەل ئەو دەۋلەمەندىھىدا ھەندىك وشەى لە زمانەكانى ترمەۋە و مرگرتوۋە كرددوونى بە وشەمىكى ەمرەبى، بگرە ھەندىك لەو وشە غەپرە ەمرەبىە و مرگىراۋانە لە ھورنانى پىرۇزىشدا ھەن، وەكو (زىنجىل)، (سجىل)....

۲- ھەولم داوھ ماناۋ مەبەستى ئايەتەكان بە روونى و بە كورتىھكى وا بخرمە روو، كەزىيان بە مانا كەى نەگەيەنئىت و، بە شىۋەپەھكى وابت بە ئاسانى مەبەستەكانى بە دەستەوہ بەدات. بەلام ئەگەر بىنىيىتەم دەرخرستى ماناۋ مەبەستى ئايەتەك پىۋىستى بە زىادە روونكردەنەوہ و درىژەپىدانىكى زىاتر ھەبىت، ئەوہ لە درىژەپىدان و روونكردەنەوہىدا، ئەوہندەى بە پىۋىستەم زانى بىت رەزىلەم نەكردەوہ.

۴- خۆم لاداوہ لەو قسانەى كە ھەندىك لە تەفسىر نووسان خستووينا تە ناو تەفسىرەكانىانەوہ، كە دوورن لە راستى يەوہو، لەگەل ژىيرى و بىرو ھوشى تەواودا ناگونجىن و، ھىچ دەلىلەكىشىيان لەسەر نىيە، نە لە قورئانداو نە لە فەرمودەكانى پىغەمبەرماندا (ﷺ) جا ئەو جۆرە قسانە ج ئىسرائىلىيات بن، كە ھەمووى قسەى ھىچ و پووچ و درۆپەكى بن/بناغەن، يان غەيرى ئىسرائىلىيات بن، كە لەگەل زانست و تىگەيشتنى نوئ و ھاوچەر خدا نەگونجىن.

۵- ھەندىك جار ئەو جۆرە قسانەم ھىناوہو باسەم كردوون، بەلام رەخنەم لىگرتوون و ئەوہى خۆم بە راستەم زانىبىت لە تەفسىرەكەمدا نووسىومە، بگرە ھەندىك جار درىژەيشەم بەو رەخنەگرتن و نووسىنانەم داوہ.

۶- زەينەم داوہتە ئەو ئايەتە پىرۆزانەى، كە بۆ پەندو عىرەت ھەندىك ئىشاراتيان تىاداىە بۆ ھەندىك باسى زانستى نوئ، كە پىشتر نەزانراون و عىلمى تازە دەرپخستوون، جا لەو ئايەتانەدا ھەلەستەبەكەم كردەوہ، كەمىك زىاتر لەسەريان رۆيشتووم، بۆ ئەوہى دەرپكەوئت كە قورئان لەلايەنى خوداۋە نىرراوہ، نەك دانراوى پىغەمبەر بىت (ﷺ) چونكە پىغەمبەر لەو سەردەمەدا ئەم باسە زانستىيە نەزانىوہ.

بۆ ئەمۆنە: سەرنجى ئايەتى ژمارە (۴)ى سوورەتى (قيامە) بەدە، كە دەفەر مۆيت: ﴿بَلْ قَدِيرِينَ عَلَّٰنَ اَنْ تُسْوَىٰ بِنَا۟نَ﴾ (بنان): سەرەپەنجەكانە. خودا سەرى پەنجەكانى ئادەمىزادى بەو بچووگىيەى خۆيانەوہ. بە شىۋەپەك

درووست كردوه كه خهتهكانى پهنجەى هەر مرقوفيك له دىر زهمانهوه تا نىستاو تا دنياش كوتايى بى دىت له خهتهكانى پهنجەى هيج كهسىكى تر ناكات! ئەمەش زانستى نوێ دەريخستوهو، پىشتر نهزانرا بوو. جا خوداى گهوره لهم نايهتەدا دهقەرموئيت: نيمه له رۆزى دواييدا نهك هەر دمتوانين ههموو نهوهى ئادەم زيندوو بکهينهوه، بهلکو دمتوانين سه‌ره‌په‌نجەى هه‌موو كه‌سێک به‌و شيوه‌ تايبه‌تیه‌ى خۆيان، وه‌کو خۆيان درووست بکهينهوه!

۷- تەفسیری ئەو نایمته پەرۆزانه‌ی، که نیشارمەتیکیان بۆ بەشە جیاجیاکانی ئەم کانیانە گه‌رمیه‌ تێدايه، دەبێت به‌پێی ئەوه مانایان بکړیت که وشەى نایمته‌کان ده‌گه‌یه‌من، نه‌ک به‌پێی مه‌زمنده‌و خه‌یالیێک که به‌لگه‌یه‌کی زانستى ته‌واوى له‌سه‌ر نه‌بێت. جا منیش وام کردووه. بۆ نموونه: خوداى گه‌وره هه‌والى پێداوین که جه‌وت ئاسمانى به‌سه‌ریه‌که‌وه درووستکردوه، که زۆر به‌هێزو به‌ تین. جا به‌پێی فه‌رمایشى خودا ناسمانه‌کان به‌بێ زیادو که‌م جه‌وتن، به‌لام نيمه‌ نازانين که ئەو جه‌وت ناسمانه له‌جى درووستکراون؟! چۆن؟! بلنډییان چەندە؟! نیوان هەر ئاسمان و ناسمانیکى تر چەندە؟!... هتد.

زانستى نه‌ستیره (فه‌له‌ک) ناسیى هەر چەنده زۆریش پێشکه‌وتووه، به‌لام هیشتا هيجیکى نه‌وتوى له ناسمانى يه‌که‌م بۆ دهرنه‌که‌وتووه، جا چ جاي ناسمانه‌کانى تر! ئەوهى زانست ده‌یزانییت ته‌نها هه‌ندیک زانیارى يه‌ دهرباره‌ى به هه‌ندیک نه‌ستیره‌و گه‌له‌نه‌ستیره که به بن ئەم گۆمه‌زیه شينه‌وه‌ن که به‌راسه‌رمانه‌وه‌يه، که مه‌وداى بلنډيه‌که‌ى له خودا زیاتر كه‌سێكى تر نابزانییت. جا بۆيه نايییت — وه‌کو هه‌ندیک له نووسه‌رانى تازه‌ وتوبانه نيمه‌يش بلین، مه‌به‌ست له‌و جه‌وت ناسمانه جه‌وت نه‌ستیره‌يه، که سه‌ر به‌ کۆمه‌له‌ى (خۆر) و به‌ستراونه‌ته‌وه به‌ خۆروه‌، وه‌کو عه‌تاردو زوجه‌ل و سه‌ريخ... هتد، له کاتێکدا که دهرکه‌وتووه ژماره‌ى ئەو نه‌ستېرانه له جه‌وت نه‌ستېره‌ زیاتره، وه‌کو (نۆرانوس) و (نېبېتۆن).

پاخود ومکو همنديک وتوپانه، نيمه پيش بلين مه بهست له جهوت ناسمانه، جهوت چين (طبق) هی ههواو گازه، که به دهوری زمويدان، له کاتيکدا که ژمارهی نهو چينانه ههر چه نديک بيت، ههر له ژپر نهو نه ستيرهو مه جهرانه موم، که خودا دمفه رمويت: نيمه ناسمانی په که ممان پي رازاندوونه ته وه.

۸- زور له سهر نهو نايه ته پيروزانه وستاوم که باسی درووستکراومکانی خودا دمکن، بؤ که ميک فسه ليکردنيان و دهر خستنی به لگه گانی بوون و تاک و ته نهايي و دسه لاتی بي سنووری خودا، که نهو گشت شته سهر سور هينه رانهی درووست کردوه، که هه موويان شايه تن له سهر تاک و ته نهايي و توانای بي نه اندازهی، که ههر گيز عه قل ريگا نادات بووترنيت نه مانه له خو يانه وه په يدا بوون. چونکه نه گهر ته نها سئ خشت به ريتکوپيتکی خرابنه سهر يه کتری، که س باومر ناکات، که نهو دانان و خستنه سهر يه که له خو يانه وه بوو بيت، به لگو دهبیت که سيک نهو کارهی کردبيت، نه گهر چی که سه که نه بينرا بيت و نه شرانريت کیه؟!

بؤ نمونه: ئيشارعتی قورئانی پيروز بؤ جياوازی سهره په نجه گانی نادمه ميزاده گان، که هی که س له هی که س ناکات و، ههر گيز دووبارمبوونه وميان تيدا نيه، نه مه له لايه که وه شايه ته له سهر نه وهی، که نه فورنانه پيروزه که نه م راستی په زانستيهی تيدايه له لايه ن خودا وه نيرراوه، ومگرنه پيشتر نه پينغه مبهرو نه که سيکی تر نه م راستيهی نمرانپوه، تا له م دو ايپانه دا دوزرايه وه - ومکو وتمان. ههرومها له لايه کی تر يشموه شايه م و به لگه په کی ناشکرايه له سهر بوون و توانای بي نه اندازهی خودای گه وره، که نه م په نجه بچو و گانهی چون بهو شيويه درووست کردوه، که تهواو جياواز بن له په نجهی ملياره ها نادمه ميزادی ترا به راستیي نه مه عه قلی نادمه ميزاد له بهرانه سهر دسه لاتی بي سنووری نهو بهروردگارها سهر سام دمکات.

۹- که چار وابووه چهند نایه‌تیکي جزمی پیشوو له لیكدانه‌ومدا دوا بخم، تا له‌گه‌ل نایه‌ته‌کانی جزمی دواتردا پیکه‌وه لیکیان بدمه‌ومو تفسیریان بکم، به‌لام نه‌گه‌ر زانیبیتم، که نایه‌ته‌کانی کو‌تایی جزمیک، له‌گه‌ل نایه‌ته‌کانی سه‌رم‌تای جزمه‌گه‌ی دواتریدا زۆر به‌یه‌که‌وه به‌ستران‌تومو دهرباره‌ی یه‌ک باسن و، به‌ بچراندنیان له‌ یه‌ک، بۆ نه‌و که‌سه‌ی نایه‌ته‌کانی نه‌و جزمه‌ ده‌خوینیته‌وه باسه‌که‌ ده‌بچریت و فه‌رمایسته‌که‌ داب‌رانی تیده‌که‌ویت، نه‌وه نایه‌ته‌کانی کو‌تایی نه‌و جزمه‌م دوا‌خستوو تا له‌گه‌ل نایه‌ته‌کانی سه‌رم‌تای جزمه‌گه‌ی تردا پیکه‌وه تفسیریان بکم. جا له‌و جیگایانه‌دا - که‌ من - دوا‌ی نه‌و نایه‌تانه‌ نووسیوومه نه‌م نایه‌تانه‌ له‌ جزمی پیشوودان، به‌لام له‌به‌ر نه‌بچراندنی ماناکان. دوام‌خستوون و له‌گه‌ل نه‌م جزمه‌دا تفسیرم‌کردوون.

نومیدموارم نه‌وه‌ی که‌ نووسیوومه له‌گه‌ل ماناو مه‌به‌ستی نایه‌ته‌ پیرۆزماکاندا ریک و راست و ته‌واو بیت، خو نه‌گه‌ر له‌ جیگه‌یه‌کدا به‌هه‌له‌دا چوو به‌. نه‌وا له‌ خودای گه‌وره‌و میهرمان ده‌خوازم لیم‌ببوری‌ت و بمخاته‌ به‌ر لوتف و که‌رمی فراوانی خو‌ی .

چەند باسیك دەربارەى زانستەكانى قورئانى پىرۆز

۱- ھاتنە خوارەھەى قورئانى پىرۆز:

قورئانى پىرۆز ۋەھى يەو لە لايەن خوداۋە بۇ پىغەمبەر (ﷺ) ھاتووتە خوارەھە. ھاتنە خوارەھەى يەكەم جار لە شەوى (قەدر) دا بوو، كە تەنھا پىنج نايەتى سەرمقاي سوورمىتى (عەلەق) لە جزمى عەمەدا. ئىنجا وردە وردە ھەر جارەى چەند نايەتتىكى، يان بەشىكى ئى ھاتووتە خوارەھە، تا بە ماۋەى (۲۲) سال ھەمووى ھاتووتە خوارەھە. لەو (۲۳) سالە، (۱۳) سال و چەند مانگىتىكى لە مەككەدا بوو، (۹) سال و چەند مانگىتىشى لە مەدىنەدا بوو. جا ھەرەك چۆن بە ھەمووى دەوترىت (قورئان) بەھەمان شىۋە بە ھەموو بەشىك و نايەتتىك و سوورمىتىكىشى ھەر دەوترىت: (قورئان).

ھاتنە خوارەھەى قورئانى پىرۆز بەو ماۋە دوورو درىژە لەبەر چەند ھىكەت و ھۆيەك بوو، كە ئەمانە ھەندىكىيان:

۱- بۇ ئەھەى بە ئاسانىي لەبەر بكرىت و بە ئاسانىيش بەجوانىي بنووسرىتەۋە، خۇ ئەگەر ھەمووى بەيەك جار بەھاتايەتە خوارەھە، ھەم نووسىنەھەى و ھەم لەبەر كىرىشى زەھمەت دەبوو.

ب- پىغەمبەر (ﷺ) بە دەست بى باۋەران و بىپەرستانى مەككەۋە چەندەھا جار دووچارى ناپەھەتتىي دەكرا، ھەرۋەھا لە مەدىنەپىشدا جوولەكەكان بەردەوام لە پىلانگىراندە بوون لە دزى خۇى و بانگەۋازمەكى . ھەرۋەھا بىپەرستانى مەككە زۆر رەقتارى ناشاپستەيان دز بە موسلمانەكان كە ھىشتا ژامەيان كەم بوو. دىنۋاندو، بە ھەموو شىۋەيەك نازارىيان دەدان و تەنگىيان بى ھەلدەچىن. جا كە ھەر جارىك بەشىك لە قورئانى پىرۆز دەھاتە خوارەھە، ھىزى دلى پىغەمبەرۋ ھاۋەلانى بەتەنتر دەكردو، ۋاپان

لى دەھات زياتر لەسەر ئيمان و ئايپنەكەيان و ئەو رىبازى كە
گرتىبوويانە بەر رشتو بەردەموام بن.

ج- چەندەھا بىروبومرې چەوت و پووجەل و جۆرەھا رەشتى خراب و
ناشېرېن لە ناو كۆمەلگەى مەككەو مەدېنەدا باوبوون و، لە ناخى
خەلكەكەدا رەمگيان داگوتا بوو، بۆيە ھەلكەندن و گۆرپنېيان كارىكى ھەروا
ناسان نەبوو، بەلكو پىويستى بەو ماومىە ھەبوو كە وردە وردە قورئانى
تىادا بىتە خوارمەو، تا ھەر جارمە بە شىومىەك خرابىي ئەو بىروبومرې
رەشتانە بختە پىش چاويان و چارەسەرى بكات.

د- لەناو كۆمەلگەى مەككەو مەدېنەدا ناوہ ناوہ چەندىن برسېار پەيدا
دەبوون و، پىويستىيان بە وەلامدانەوہ ھەبوو، ياخود چەندەھا روودا
رپوويدەدا كە پىويستىيان بە روونكردنەوہ ھەبوو، جا ھەر جارىك كە
شتى وا روويىدايە، چەند ئايەتتىكى قورئانى پىرۆز دەربارەى ئەو كارو
رپووداوە، ياخود دەربارەى ئەو برسېارانە دەھاتە خوارمەو. وەكو:
﴿بَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ...﴾، ﴿وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ...﴾، ﴿وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ
الَّذِينَ...﴾، ياخود وەكو ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا...﴾
وہلامى ئەم برسېارانە، لە دواى برسېارمەكانەوہ لە قورئانى پىرۆزدا
روونكرانەتەوہ.

٢ - بەشە قورئانى مەككەو، بەشە قورئانى مەدېنە:

وەك پىشتر وتەمان، قورئانى پىرۆز ھەندىكى لە مەككە ھاتومتە خوارمەو
ھەندىكىشى لە مەدېنە، جا ئەوہى لە مەككە ھاتومتە خوارمەو، پىي دەلئىن:
(ناپاتى مەككى)، ئەوہىشى كە لە مەدېنە ھاتومتە خوارمەو، پىي دەلئىن: (ناپاتى
مەدەنى). بە شىومىەكى ترا، ئەو ناپەتانەى كە پىش كۆچكرىنى
پىنھەمبەر (ﷺ) بۆ مەدېنە، بۆى ھاتبەنە خوارمەو پىيان دەلئىن: ناپاتى مەككى

وه ئەوانەى پاش كۆچكردن بۆى ھاتىنە خوارمۇ، پىيان دەلىن: ئاياتى مەدەنى.

ھەموو قورئانى پىرۆزىش لە (۱۱۴) سوورەت پىكھاتووە، كە بە سوورەتى (فاتىجە) دەست پىدەكەت و، بە سوورەتى (ناس) كۆتايى پى دىت. سەرچەم ئايەتەكانىشى نىزىكەى (۶۴۷۰) ئايەتە، ئەگەر ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾ لە ھەموو سوورەتەكاندا بە ئايەت دابىرئەت.

جىاوازى نىوان ئەو ئايەتەتە، كە لە مەككە ھاتوونەتە خوارمۇ، لەگەن ئەو ئايەتەتە كە لە مەدینەدا ھاتوونەتە خوارمۇ لە چەند شتىكدا دىرەكەوتت، لەوانە:

ا- بە زۆرى ئەو ئايەتەتە كە بە ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ...﴾، پان بە ﴿يَبْنَىءَ آدَمَ...﴾ دەست پى دەكەن، ئاياتى مەككىن، وەبە زۆرى ئەو ئايەتەتە كە بە ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا...﴾ دەست پى دەكەن، ئاياتى مەدەنىن.

ب- ئاياتى مەككى بە زۆرى كورتەن و دىرئەن، بە پىچەوانەى ئاياتى مەدەنى يەو، كە زۆرەپان دىرئەن.

ج- زۆرەپە ئاياتى مەككى دىرەبارەى باسى عەقىدەو بىروباومەن و باسى دامەزاندەنى بناغەى رەوشتى چاك دەكەن و، باسى نىزام و ياساى كۆمەلگەپان تىادا نىە، بەلام ئاياتى مەدەنى باسى ھەموو جۆرە نىزام و باساپەكى ولات و كۆمەلگەپان لەخۆ گرتووەو، زىاتەر دىرەبارەى ئەو جۆرە باسانەن.

د- ھەر سوورەتەك وشەى (كلا) ى تىادا بىت، سوورەتەكە مەككى پە، ئەم وشەپە (۳۳) جار لە (۲۵) سوورەتدا دووبارە بوتەو، ھەموو ئەو سوورەتەپەش لە نىوەى كۆتايى قورئاندا.

ھ- ھەر سوورەتەك (سوحەدى تىلاومى) تىادا بىت، سوورەتەكە مەككى پە.

و- هر سوورمتیک باسی دووروومکانی تیادا بیټ، نهوه سوورمتیکی مەدمنی یه‌تمنھا سوورمتی عنکەبوت نەبیټ- چونکە شاری مەککە هەموو بئ باوەرو بټ پەرست بوون و دوورووی تیادا نەبوو، وه دووروومکان له شاری مەدینەدا بوون.

ز- زۆریه‌ی نهو سوورمتانه‌ی، که باسی بەسەرھاتی گەلانی پێشوو پێغمەبەرەمکانیان و، باسی نادەم و شەیتانی تیادا بیټ، نهوه سوورمتی مەککین.

ح- نهو سوورمت و نایەتانه‌ی که له مەککە هاتوونەتە خوارەوه، زۆر بەمتوندیی هەر شە له بێپەرستان و خرابەکارانی سەتەمکار دەکات و، بەزۆری باسی خرابەکانی بێپەرستی و هاوێل بۆ خودا بێراردان و، رەوشتە خرابەکانی بێپەرستان دەکات.

۳- نووسینەوه‌ی قورئانی پیرۆز :

نهو کتیبانه‌ی که بۆ پێغمەبەرانی پێشوو هاتوونەتە خوارەوه، یان هیچیان نەماون، یاخود نهوه‌ی ماوه، ودکو تەورات و ئینجیل زۆر دەستکارییان تیادا کراوه‌و زیادو که‌میان تیا بردوه، به‌ پێچه‌وانه‌ی قورئانی پیرۆز، که چۆن هاتووتە خوارەوه، به‌ هەمان شیوه‌ ماوتەوه‌و، هەتا ژبانی دنیا کوتایی پی دیت هەر دھمینیټ، بەبئ هیچ گۆرانکاری و دەستکاری کردنیټ، چونکە خودا بەئینی داوه‌ که به‌و شیوه‌ی ناردویه‌تیه‌ خوارەوه‌ بێپارێزیت.

لێرەدا به‌ چەند بڕگه‌یه‌ک باسی نووسینەوه‌ی قورئان و تەورات و ئینجیل روون دەکەینەوه، بۆ دەرکەوتنی نهوه‌ی که له‌ پێشەوه‌ وتمان :

۱: قورئانی پیرۆز به‌ سئ جار نووسراوتەوه، جارێکیان هەر لەسەردەمی پێغمەبەر خۆیدا بوو(ﷺ). جاری دووهم، له‌ سەردەمی خەلیفه‌ نەبووبه‌گری صدیقدا بوو. خودا لێی رازی بیټ. جاری سێهەم، له‌ سەردەمی خەلیفه‌ عوسمانی کوری عەمقان دابوو-خودا لێی رازی بیټ.

له سردمی پتغممبهردا (ﷺ) هر نایمتیک بهاتایمته خوارموه، زور به جاگی دهچووہ بیری پتغممبهر وه به جوانیی لمبری دمکردو، باشان پتغممبهر (ﷺ) فرمانی ددا له لایهن چند کسینک لهاوه له کانیوه که خویندهوار بوون و نووسینیان دزمانی - بنوسریتهموه دمنوسرایهوه، هر وهها نمو نووسرانهی وهی له گهال نووسینه و میشیدا لمبریان دمکرد، نهمه جگه لهوی که موسلمانهکانی تریش، که خویندهواریان نمبوو، هر لمبریان دمکرد. جا نیر لمبرکردنه که یان زور بووبیت، یان کهم. ونهمه بهم شیویه بهردمواو بوو تا هموو قورنایی پیروز هاته خوارموه.

بهم پنیه پتغممبهر (ﷺ) هموو قورنایی لمبر بوو، وه هموویشی نووسرابووهموو ژماریهکی زوریش له موسلمانهکان له مەدینه‌دا، یان هموو قورناییان لمبر بوو، یان بهشیک زوریان لمبر بوو، وه هیچ سه‌حابیه‌ک نمبووه بی بمش بووبیت له لمبرکردنی قورنان، جا یان زوری لمبر بووه، یاخود کهم، چونکه خویندنه‌وهی هندیک له قورنان له نوێژدا پتویسته.

ب که پتغممبهری پیشه‌وا (ﷺ) وفاتی کرد، ئه‌بوهر بوو به خلیفه‌ی موسلمانان، نه‌ونده‌ی نه‌خایه‌ند هندیک تیره‌ی عهرهب، که ئیمانیان لاواز بوو و هیشتا به ته‌واویی ئیمان له دلایندا جیگر نمبوو بوو، له نیسلام هه‌لگه‌رانه‌وهو. هندیکیان وازیان له زمکاتدان هینا. خلیفه نمبویمکریش - خودا لئی رازی بیت - خیرا لشکری نارده سمریان و له نیوان موسلمانه‌کان و له نابین هه‌لگه‌راومکاندا شهریکی گه‌وره روویدا، حمفتا کس لهو سه‌حابانه‌ی که هموو قورناییان لمبر بوو، لهو شهرها که له‌گه‌ل (موسه‌لمه‌می که‌زلب) دا روویدا، شهید بوون. نمو موسه‌لمه‌مه زور درۆزهی که ئیدیعی پتغممبهریتی دمکرد.

له‌رها عومهری کورپی خمتاب به خلیفه نمبویمگری وت، دهرترم لممودوا له شهردا زورنیک لهو کسانه‌ی که قورناییان لمبره شهید بکرین، بلایه پتویسته هموو قورنان به‌یمکه‌وه له جیگه‌مکانا بنوسریتهموه، نک بهو

شیوه جیاجیایه، که له سهردهمی پیغمبهردا (ﷺ) نووسراوتهوه.

ئهوبهکر دواى بیرکردنهوه ئەم رایه‌ی عومهری په‌سه‌ند کرد-خودا لئیان رازی بیٚت- بۆیه بانگی (زهیدی کوپی ثابت) ی کردو ئەم ئه‌رکه‌ی خسته سهرشانى، که له سهردهمی پیغمبه‌ریشدا -دروودی خودای له‌سه‌ر بیٚت- ئەم یه‌کێک بوو له‌وانه‌ی قورئانیان دهنوسیه‌وه‌و، هه‌موو قورئانیشی له‌به‌ربوو، ئەوبه‌کر بۆ زیاده‌ دئیایی، ئەو قورئانه‌ی که به‌جیا جیا له سهردهمی پیغمبه‌ردا نووسرابووه‌و، هه‌مووی کۆ کرده‌وه‌و خسته به‌ردهستی (زهید)، بۆ ئه‌وه‌ی له کاتی نووسینه‌وه‌که‌دا - گهر پتویستی پئیان بوو- بگه‌رپته‌وه سهریان. زهیدیش به‌وپه‌ری حه‌زو شه‌وقه‌وه‌ ده‌ستیکرد به نووسینه‌وه و هه‌مووی نووسیه‌وه. ئینجا ئەم نوسخه‌یه لای ئەوبه‌کر-تا له ژياندا بوو- هه‌لگیرا، دواى ئەو که‌وته ده‌ست خه‌لیفه عومه‌رو پاش ئه‌ویش که‌وته لای خاتو حه‌فصه‌ی کچی، که یه‌کێک بوو له خیزانه‌کانی پیغمبه‌ر (ﷺ).

له کاتی نووسینه‌وه‌که‌ی زهیددا، چهند که‌سیک له سه‌حابه‌کان که هه‌موویان قورئانیان له‌به‌ربوو- ئاگاداری نووسینه‌وه‌که‌یان ده‌کرد، تا نووسینه‌که ته‌واو ریکو پیک بیٚت.

جیاوازی له نێوان ئەو قورئانه‌ی که له سهردهمی پیغمبه‌ر (ﷺ) نووسرابوووه‌و، له‌گه‌ل ئەو قورئانه‌ی که زهید نووسیوووه‌و، ئەوه بوو، قورئانه‌که‌ی سهردهمی پیغمبه‌ر (ﷺ) پرژو بلا‌وبوو له جیگه‌ی جیاجیادا نووسرابوووه‌و، به‌لام ئه‌وه‌ی زهید هه‌مووی به‌یه‌که‌وه بوو، وه وه‌کو کتیبیک هه‌مووی به ته‌رتیب له‌یه‌ک جیگه‌دا بوو.

ج- له سهردهمی خه‌لیفه عوسمانی کوپی عه‌ففاندا -خودا لئی رازی بیٚت- نایینی ئیسلام به هه‌موو لایه‌که‌دا بلا‌و بوو‌بووه‌و، موسلمانه‌کان له ولاته جیاجیاکاندا، که قورئانیان ده‌خوینده‌وه‌و، واده‌بوو له‌هه‌جه‌ی ناوچه‌یه‌ک له له‌هه‌جه‌ی ناوچه‌یه‌کی تر جیاوازیه‌کی ده‌بوو، حوزمه‌یضه‌ی یه‌مانی -خودا لئی رازی بیٚت- هه‌ستی به‌مه‌ کردو به خه‌لیفه عوسمانی راگه‌یاندا، له‌به‌ر

ئەمە خەلىفە عوسمان لىژنەيەكى لە چوار ھاوەلى پېغەمبەر (ﷺ) پېكھىنا، كە ھەر چوارىيان قورئانىيان لەبەر بوو، پەككىيان ئەو (زەيد) ھ بوو، كە لەسەردەمى خەلىفە نەبويە كەردا ھەموو قورئانى نووسىبوو ھو، جا خەلىفە عوسمان داواى لە خاتو ھەفصە كەرد، كە ئەو تاكە نوسخەى قورئانى بەداتى، كە لەلای ئەو ھەنگىرا بوو. كە قورئانەكەيان ھىنا، ئەويشى دا بە لىژنەكە تا بۆ زىادە دىئايى لە كاتى پىويستدا بگەرىنە ھو سەرى و بەراوردى بگەن.

۱- لىژنەكە دەستيان كەرد بەنوسىنە ھو، كە ھەندىك دەللىن: چوار نوسخەيان نووسىو ھو، ھەندىكى تر دەللىن: شەش نوسخە. نىنجا خەلىفە عوسمان خودا لىي رازى بىت ھەر نوسخەيەكى نارد بۆ ولاتىك.

ھو ھەندىكى نوسخەيان نووسىو ھو، كە ھەندىكى تر دەللىن: شەش نوسخە. نىنجا خەلىفە عوسمان خودا لىي رازى بىت ھەر نوسخەيەكى نارد بۆ ولاتىك.

ھو ھەندىكى نوسخەيان نووسىو ھو، كە ھەندىكى تر دەللىن: شەش نوسخە. نىنجا خەلىفە عوسمان خودا لىي رازى بىت ھەر نوسخەيەكى نارد بۆ ولاتىك.

ھو ھەندىكى نوسخەيان نووسىو ھو، كە ھەندىكى تر دەللىن: شەش نوسخە. نىنجا خەلىفە عوسمان خودا لىي رازى بىت ھەر نوسخەيەكى نارد بۆ ولاتىك.

۶- جا با بېنە سەر باسى تەورات. تەورات لە سەدى سىانزەھەمى پېش ھو، كە لەسەردەمى خەلىفە نەبويە كەردا ھەموو قورئانىيان لەبەر بوو، پەككىيان ئەو (زەيد) ھ بوو، كە لەسەردەمى خەلىفە نەبويە كەردا ھەموو قورئانى نووسىبوو ھو، جا خەلىفە عوسمان داواى لە خاتو ھەفصە كەرد، كە ئەو تاكە نوسخەى قورئانى بەداتى، كە لەلای ئەو ھەنگىرا بوو. كە قورئانەكەيان ھىنا، ئەويشى دا بە لىژنەكە تا بۆ زىادە دىئايى لە كاتى پىويستدا بگەرىنە ھو سەرى و بەراوردى بگەن.

سەلامى خودايان ئى بېت- ھاتوتتە خواروۋە. بېگومان ئەم تەوراتە نىيە كە
 ئىستا بە دەست جولەكەكانەومىيە، چونكە ئەوتەوراتە كەبۇ موسا ھاتبويۋە
 خواروۋە، كە (بوختوننەصر) دای بەسەر جولەكەكاندا، دپاندى و سووتاندى،
 ئىنجا بەچەند سەدھىيەك پاش ئەوۋە مالومەكانىيان دەستيانكرد بە كۆكرىنەومى
 و سەرلەنوئى نووسىنەومى، پاش ئەوۋە گەلىك زىيادى و كەمىي و گۆرانكارى
 بەسەردا ھاتبوو.

تەورات لە پىنج بەش پىكھاتوۋە: ئەو بەشەى پىي دەلئىن: سىفىرى (تەكۈين)
 و سىفىرى (خروج) پاش موسا بە پىنج سەد سال ئىنجا دەستكرا بە
 كۆكرىنەومى نووسىنەومىيان. ھەرچى بەشى سىفىرى (تثنىة) ى پى دەلئىن، ئەو
 ھوت سەد سال دواى موسا كۆكراۋتەوۋە نووسراۋتەوۋە، ئەو دوو بەشەكەى
 ترىشى كە پىيان دەوترىت سىفىرى (عەدد) و سىفىرى (لاويين) ئەمانە نۇ سەد
 سال دواى سەردەمى موسا، لە سەردەمى (عەزرا و نەحميا) دا كۆكرانەومى
 نووسرانەومى. ھەروھە لە سەردەمى ئەم دوو مالومەدا چاۋگىپردا بە ھەموو
 سىفرمەكاندا دەسكارىيان كرا. ھەروھە (۴۴۵) سال پىش لە لەدايكبوونى عىسا .
 سەلامى خوداى ئى بېت- تەورات بە زمانى عىرى نووسرايەومى، بەو شىۋەى كە
 ئىستاكە ھەپە.

ئەوۋە ئىستاكە بە دەست جولەكەكانەومىيە و پىي دەوترىت (تەلود) كە بە
 زمانى عىرىيە، واتە: ڧىرىيون. ئەوۋە دوو بەشە: بەشىكىيان پىي دەوترىت:
 (مشنا) و بەشەكەى ترىش پىي دەوترىت (جىمارا). مشنا برىتيە لەومى كە پىي
 دەلئىن: تەورات و، لەو شەرھانەى كە دواى لەدايكبوونى عىسا بە دوو سەد سال
 تپايدا كراۋە. (جىمارە) پىش شەرھى (مشنا) بەوم، ئەو شەرھ و ھسانەى
 مالومەكانى تپادايە، كە لە سەدەمەكانى رابردوودا كراون. بۇ زىيادە زانبارى.

لەم بارمە سەمىرى كىتئىبى (تطبيق الشريعة الاسلامية في البلاد العربية)
 بكة، كە لە لايمەن (دكتور صوفى نمبوطلالب) مومە دىناروم، كە بەرئوۋەبەرى
 زانكۆى قاھىرە بوو.

۲- (ئىنجىل) پىش ئەگەر دەست تېخىستىن و گۆرانكارى لى تەورات زىياترى بەسەردا نەھاتىت، ئەو بە يىگومان لەو كەمتر نىيە، ئىستا كە لى دىئەنەكان چوار ئىنجىل ھەيە: ئىنجىلى (مەرقس) و (لۇقا) و (يۇھەننا) لە يۇنانى يەو ھەرگىراو، و ھە ئىنجىلى (مەتتا) كە ئەسەلەكەى عىبىرە. ھەر يەكە لەم ئىنجىلانە ماومىيەكى زۇر دواى سەردەمى عىسا سەلامى خوداى لى بىت- نووسراونمەتەو، ھەر يەكەيان جىئاوازە لەو كەى تىران. زۇر قسەو وتارى بىئاوانى كەنىسەيان تىاداىيە، كە شايەتن لەسەر دەسكارى كىردن و گۆران و زىادو كەم كىردىيان.

بەلام ئىنجىلىكى تر ھەيە، پىنى دەئىن ئىنجىلى (بەرنابا) كە راستىن ئىنجىلە بە نىسەت ئەو چوار ئىنجىلەى ترەو. (بەرنابا) يەكەك بوو لە مورىدە دىئۆزەمەكانى عىسا پىغەمبەر سەلامى خوداى لى بىت- ئەم ئىنجىلە ھەرگىراوتە سەر زامانى عەرەبى و. لە كىتەبىخانەى (رۇما) دا دۆزراوتەو. لەم ئىنجىلەدا ناوى پىغەمبەرمان مەممەد (ﷺ) بەراستى و بە ئاشكرا دىارى كىراو كە پىغەمبەرى خوداىيە دىت.

شايەنى باسە لەكاتى خۆى چاپخانەى (مەنار) لە مىصر ئەم ئىنجىلەى چاپ كىرد، بەلام بىئاوانى كەنىسە بە ژمارىيەكى زۇر دىئانكەرى و دىئانسووتاند تا بلاو نەبىتەو.

۱- وەكو پىشتەر وتمان خودا بەئىنى داو ھە قورئانى پىرۇز بىبارىزىت و، فەرمویمەتى: نىمە قورئانمان ناردومەتە خوارەو ھەر خۇشمان لە فەوتان و دەسكارى كىردن و زىادو كەم تىادا كىردنى دەپبارىزىن. بىگومان ئەم بەئىنەى خودا بە ئاشكرا بەتەواومتى ھاتومە دى.

سەرنەج بەدە ئىستا كە بە مىلياران نوسخەى قورئانى پىرۇز لەناو ولاتە ئىسلامىيەكاندا بلاو بووتەو، مۇزەخانە (متحف) مەكانى ولاتە ئىسلامىيەكان و ھى ولاتانى تىرىش سەدەھا نوسخەى قورئانى پىرۇزىيان تىاداىيە، كە ھەر يەكە لە سەردەمىكدا بە دەست نووسراونمەتەو، بەئىن ئەومى نوسخەىك لە نوسخە

كۆزەكان وميا نوسخه يەك لەنوسخە تازەكان وشە يەك، يان پەيتىكى تىادا زىادو
كەم كرابەيت!

نەگەر لە ولاتىكىدا قورنان چاپ بگرىت، لىز نە يەك لە زانايان پەيك
دەهينرىت بۆ نەوہى چاودىرى چا پكر دنە كەى بگەن، نەبادا پەيتىك، يان
وشە يەكى ھەلەى تى بگەوئىت، تەنانەت دواى چاپ كرنىشى لىز نە يەكى تر،
لەسەر مئاوہ تا كۆتايى چاوى تىدا دەگىرن، بۆ دئىابوون لەوہى، كە ھىچ
سەھو يەك رووى تىدا نەبەيت.

ھەروەكو پەيشتر باسما كرن نىستا لە ولاتانى ئىسلامىيدا بە ھەزار ھا كەس
ھەن كە ھەموو قورنانيان لەبەرە، بەبى نەوہى كەسە يەك پەيتىك، يان وشە يەك
زىاتر، يان كەمترى لە يەكەيكى تريان لەبەر بىت. تەنانەت گەر خوانە خواستە
رووداويكى وا روو بەدات (فەرەزەن) كە تاكە يەك نوسخەى قورنانىش لەم سەر
زەمبەدا نەمەينىت - كە شتى وا مەحالە - لەگەل نەوہدا بەھوئى نەو ھەزاران
كەسەوہ كە لەبەريان كرددوہ، چارىكى تر قورنان وەك خۆى دىنووسرىتەوہو
لە چاپ دەمدرىتەوہ، بەبى نەوہى كەمترىن زىادو كەمى تىادا رووبەدات.

بىگومان نەمە بۆ تەورات و ئىنجىل نەلواوہ، چونكە لەو بىروايەدام كە ھىچ
كەسەيك لە جولەكەكان، يان لەدىانەكان نىە كە زۆر بەى تەورات، ياخود
ئىنجىلى لەبەر بىت، نىتر چ جاي ھەمووى ! بەئىنى خودا بۆ پاراستنى
قورنانى پەرز تا دنيا رۆشناى تىادا بىت بەئىنىكى بەردەوامەو، ھەمىشە
قورنان لە دەستكارى و زىادو كەم كرن پارىزراو دەبەيت.

جا نەو بەئىنەى تەنھا بۆ قورنان دراوہو، ھىچ كەتەبەيكى ترى ناسمانى نەو
بەئىنەى پى نەدراوہ، چونكە كەتەبەى پەغەمبەرانى تر سەلامى خودا پان لى
بەت. ھەر بەكەمەيان بۆ كاتەك و سەردەمەيكى تابەتەى و گەل و نەتەوہەيكى
دەيارىكراو بوون و، بە تەبەر پەوونى نەو سەردەمە، نىتر پەووستىش بە مانەوہى
نەو كەتەبە نەماوہ، چونكە دەبەت كار بەو كەتەبەى تر بگرىت، كە لە دواى نەو
ھاتوئە خواروہو، نەوئىش تا نەو كاتەى كەتەبەيكى تر دتە خواروہو.

بەلام قورئانى پىرۇز، كە دوا كىتیب و دوا بەيامى خودايە، خودا ناردوويەتى بۇ دواترىن پىغەمبەر (ﷺ) بۇ نەومى بۇ گشت زەمان و سەردەمەكان و بۇ ھەموو گەل و نەتەوہ جۇراوجۇرمكان و بۇ سەر جەم ناوچەو و لات و سەر زەمىنەكان رووناكىي و رەحمت بىت ھەتا كۇتايى بە زيانى دنيا دىت. چونكە قورئانى پىرۇز وەكو ھەلھاتنى خۇرو رەواندەنەومى يەكجارىي تاريكايى شەو بوو، بەلام كىتیبەكانى تر بۇ رەواندەنەومى بەشيك لە تاريكايى شەو بوون، وەك جۇن جاران بە مؤم و فانۇس و شتى تر شەو رووناك دىكرايەوہ، بەلام نىستاكە رووناكايى كارمبا ھاتومتە كايە، نىتر ھىچ پىويستىك بە رووناكى مؤم و فانۇس نەماوہ.

۴- قورئان لەسەر چى نووسراوہ تەوہ؟!

نووسىنەومى قورئان يەكەم جار لە سەردەمى پىغەمبەردا بووہ (ﷺ) ھەر ئايەتتىك، يان چەند ئايەتتىك ھاتبىتە خوارەوہ ھەرومكو زانىمان، پىغەمبەر فەرمانى داوہ بنووسرىتەوہ دەللىن ئەم نووسىنەوہ يە لەسەر لىقى دار خورما، يان لەسەر بەرد، ياخود لەسەر نىسقان بووہ.

بەلام بەراستىي من گومانەم ھەيە لەم قسە. چونكە جۇن درووستە قورئانى پىرۇز لەسەر نىسقان بنووسرىتەوہ، كە پاك نىہ؟! وميا بەردى تەنكى پان و پۇر جۇن دەستكەوتووہ، وە لىقى دارخورما جۇن بۇ نوسىن دەلوئ، جگە لەومى شكان و لەتبوون رووى تىدەمكات و نووسىنەومەكى سەرى دەفەوتىت.

بەلى پىغەمبەرى پىشەوا (ﷺ) ھەر ئايەتتىكى بۇ بەھاتايەتە خوارەوہ فەرمانى بىنووسىنەومى كردووہ، ھەندىك لە ھاوہلەكانى خۇپندەوار بوون و توناي نوسىنيان ھەبوو، جا چەند كەسنىك لەوانە ھەلدەستان بە نووسىنەومە، دىمگونجىت ئايەتتىك ھاتبىتە خوارەوہ، وابووبىت شتىكى وا لە بەردەستدا نەبووبىت كە چىگەى نووسىنەوہ بىت، بە ناچارىي بۇ كاتتىكى كەم ئايەتەكمەيان لەسەر بەردىك، يان شتىكى تر نوسىبىتەوہ، تا دوايى بخرىتە سەر

شەتەئىكى تەر كە لەو سەردەمەدا بۇ نووسىن بەكار ھىنراو، ومكو پىستەئى تەنكى
دەباغ كراو، يا شەتەئى كە شىوئى كاغەزى ھەبووبىت.

ئەمە ومكو ئەو ۋايە، كە رېدەكەوئىت كەسەئىك لە بەر ئەوئى پارچە
كاغەزەئىكى پى ناپىت، بە پەلە ناوئى كەسەئىك، يان شارەئىك، يان زىمارئى
تەلەفۇنەئىك لە ناو لەپى دەستى خۇيدا دەنووسەئىت، تا دوئى بىخاتە سەر
كاغەزو ناو دەفەرەئىك.

دانىشتوانى مەككە پەئىش ھاتنى ئاينى پىرۇزى ئىسلام و پاش ھاتنىشى
سالى جارىك بۇ بازىرگانىكردن دەچوون بۇ شام و يەمەن، جارى واش بوو ھەر
بۇ بازىرگانى كىردن دەچوونە عىراقىش، كە لەو سەردەمەدا بە دەست
فارسەكانەو ھەبوو، بىگومان ئەو ۋلاتانەئىش كەسانى خويندەوارو توانى
نووسىنيان تىدا بوو، جا لەبەر ئەو ناپىت و ناگونجەئىت ئەوانە بۇ نووسىن
شەتەئىكى شىوئى كاغەزىيان ھەبووبىت، نىبەر ئەو شتە ھەر جى يەك بووبىت و
شىوئى ھەر چۇنەئىك بووبىت، گرنگ ئەوئى بە نووسىن بەكارىيان ھىناو.

لە ۋلاتى مىصدرا لە دىر زەمانەو شىوئى كاغەزەئىكەيان ھەبوو، پىئى دەئىن:
(ومرەقى بەردى) كە بۇ نووسىن بەكارىيان ھىناو، دوور نىە ئەو جۇرە كاغەزە
لە رىنگاى بازىرگانىەو گەئىشتەئىتە ۋلاتى شام.

ئىنجا دانىشتوانى مەككە كە بۇ بازىرگانى چوون بۇ ئەو ۋلاتانە، ناپىت ئەو
شەئى لەو ۋلاتانەدا بۇ نووسىن بەكار ھىنراپىت، ئەوان ئەيانگەئىاندەئىتە شارى
مەككە، چونكە ھەك و تمان پەئىش ھاتنى ئاينى ئىسلام لە مەككەدا كەسانى
خويندەوارو شارمزا لە بوارى نووسىندا ھەبوون، بىگومان ئەوانىش پىوستىيان
بەو جۇرە شتە بوو كە بۇ نووسىن بەكارى بەئىن. ومبوونى مەركەب لەو
كاتەدا لە شارى مەككەدا بەلگەئىە لەسەر ئەوئى كە دەئىت جۇرە
كاغەزەئىكەئىيان ھەبووبىت، كە بۇ نووسىن گونجاو بووبىت و ھەلگرتەئىشى
ئاسان بووبىت و چەكەئىشى زۇر نەگرتەئىت و ھەوتان بەئاسانى رووى

تېنەگرىبىت، ئەمە بە بېچەوانەي لىقە دارخورماو بەردو ئىسقان، كە ھىچ كام لەو سىقىمتانەيان تېدا نىيە.

جا كە قورنانى پىرۇز نووسراوتەو دەبىت لەسەر ئەو جۇرە شتە بووبىت، ئەويش بە بەلگەي ئەوئى ھەركە ئايەتتەك، يان چەند ئايەتتەك دەھاتە خوارمە، پىغەمبەرى خودا (ﷺ) جىگاگەي دىبارى دەگردو دەمىزەرموو، ئەمە بىخەنە پالان فلان ئايەت لە فلانە سوورەتدا. جا ئەمە جۇن دەبىت، ئەگەر نووسىنەومكە لەسەر گەلەي لىقە دارخورما، يان بەرد، يان ئىسقان بوو بىت؟!

لە ھەر ولاتىكىدا كاغەز بووبىت و، شىوئى لاپەرەمىي بووبىت و بۇ ئەوئە شىيا بىت كە شتى تىادا بنووسرىت، لەوكاتەدا لەناومەككەدا ھەبووئە بە (قىرطاس) ناويان بردوو.

خوداى گەورە دەربارەي بە بەردەوامبوونى بى باومرەئى مەككە لەسەر بى باومرەي خۇيان، لە ئايەتى ژمارە (۷) سوورەتى (ئەنعام)دا، كە لە مەككە ھاتوتە خوارمە، بە پىغەمبەر (ﷺ) دەفەرموئى: ﴿وَلَوْ تَرَكْنَا عَلَىٰكَ كِتَابًا فِي قِرطَاسٍ فَلَسَوْهُ بِأَيِّدِهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾ واتە: ئەگەر ئىمە كىتەبىكىمان لە قىرطاس لە لاپەرەمەكدا بۇ بناردىتايەتە خوارمە، ئەو بى باومرەنە بە دەستى خۇيشيان دەستى ئى بىدەن، لەبەر بەردەوامىيان لەسەر بى باومرەي خۇيان و ئىمان ئەھىنانىيان، دەئىن ئەمە سىحرىكى روون و ئاشكرایە. جا ئەم ئايەتە پىرۇزە شاھتە لەسەر ئەوئى كە لەمەككەدا شتىكى شىوئە لاپەرەمىي ھەبوو، كە بۇ ئەوئە شىياو بووئە شتى لەسەر بنووسرىت.

لەلاپەكى تىرىشەو بەشىكى زۇرى قورنانى پىرۇز لە مەككەدا ھاتوتە خوارمە، ھەر ھەمووى نووسراوتەو، جا ئەگەر ئەو نووسىنەومە لەسەر لىقە دارخورماو بەردو ئىسقان بوایە، لە كاتى كۆچكردنى موئسلمانەكان بۇ مەدینە، جۇن دەگەمەنراپە ئەوئى و، جۇن ئەو لىقەدارانە نەدەشكان و نووسىنەكانىيان نەدەھەوتان؟! خۇ ئەو ھەموو بەردو لىقە دارو ئىسقانانە بارى چەند حوشترتەك

دیبوون؟! جا چۆن و له كۆپوه نهو بارانه گوێزرانهوه بۆ مهدينه، له حابانه
 كه زۆربهی موسلمانەكان خۆيان به پهنهانیهوه كۆچيان كرد؟!

ریز کردنی ئایهت و سوورتهکان:

هموو زانیان لهسهر نهو رایه كۆكن، كه پێغه مبهری خودا (ﷺ) خۆی
 جیگای په كه په كهی ئایهتهكانی قورنانی دیاری كردوو، بهو تهرتیبهی
 ئیستا له قورنانی پیرۆزدا دهیبینین، نهو دیاریکردنهیشی له خۆیهوه نهبوو،
 بهلگه له لایهن خودای پهرومردگاروه له ریگهی جبرئیلهوه سهلامی خودای ن
 بیته پێی گمیشهوه. ههر ئایهتیک، یان چهند ئایهتیک بۆ بهاتایهته خوارهوه
 جیگا کهمانی له سوورتهکاندا دهستنیشان دکردو، دهیفرموو بهو سهحابانهی
 كه نووسینهوهی قورنانیان پی سپاردبوون: ئهه ئایهته، یان ئهه چهند ئایهته
 له دواي فلان ئایهت له فلانه سوورتهدا بنووسنهوه. وهك پێشتریش وتمان.

بهلام تهرتیبی سوورتهکان بهو شیوهی كه ئیستا له قورنانی پیرۆزدا
 دهیبینین، ژمارهیهکی زۆر لهزانیان لایان وایه ئهه تهرتیبهی سوورتهکان، له
 کاتی نووسینهوهی قورنانهدا له سهردهمی خهلیفه ئهبووبهكرو لهسهردهمی
 خهلیفه عوسماندا خودایان ئی رازی بیته له لایهن نهو سهحابانهوه كه
 دهیاننوسیهوه، به ناگاداریی خهلیفه ئهبووبهكرو خهلیفه عوسمان خۆیان و
 ژمارهیهك له سهحابه بهریزماكان نهجامدراوه، سوورتهکانی قورنانی پیرۆز
 بهم تهرتیبهی كه ههیه ریزکراون.

بهلام ههندیکی تر له زانیان رایان وایه تهرتیبی سوورتهکانیش ههرومکو
 تهرتیبی ئایهتهکان له لایهن پێغه مبهری خوداوه (ﷺ) دیاریکراون، نهویش
 بههینی نهو تهرتیبهی كه جبرائیل سهلامی خودای ن بیته- پێشانی داوه،
 بههینی نهو فهرمانهی كه له خودای و مرگرتوووه شوینی سوورتهکانی بۆ دیاری
 کردوو.

من وا دهزانم ئهه رایهی دواپی راسته، بهئ راسته له کاتی نووسینهوهی
 قورنانی پیرۆز له سهردهمی پێغه مبهر (ﷺ) تهرتیبی سوورتهکان ههموویان

به‌دوای يه‌كه‌وه نه‌بوون، به‌لكو پرژو بلاو بوون، چونكه نووسينه‌ومكه شي‌ومي
كتيبيكي ورنه‌گرتبوو، وه له نيوان سوورمه‌كاندا پاش و پيش همبوو، به‌لام
هر سوورمتيك كه ته‌واو دمبوو، جيرانيل نه‌و سوورمته‌ي تري ديارى دمگرد كه
به‌دوايدا دهات، نيتر به‌و پييه پيغه‌مبيري خودا قورناني پيرؤزي له‌بهر
دمگردو، همان ته‌رتيبيشي به‌صه‌حابه‌كان رادمگه‌ياند.

پاش ته‌واوبووني هاتنه خوارموي قورناني پيرؤزو پيش نه‌ومي پيغه‌مبيري
خودا كوچى دوايي بكات، دوو جار له‌گه‌ل جيرانيلدا سه‌لامى خوداي ني بيتـ
له‌سمرتاي قورنانه‌وه هه‌تا دوا سوورمتيان پيكه‌وه خوينايدومه‌وه، جا نه‌گهر
سوورمه‌كان ته‌رتيبيكيان نه‌بوايه، نه‌و خوينايدومه‌يه چؤن دمبوو؟!

كؤمه‌ليكي زؤر له‌صه‌حابه به‌رپزه‌كان هه‌موو قورنانيان له‌بهر بووه، به‌لام
وهك له‌پنشه‌وه باسمان كرد، له‌جه‌نگي يه‌مامه‌دا له‌گه‌ل (موسه‌يله‌مه‌ي
دروژن)دا هه‌فتا كه‌س له‌وانه‌ي قورنانيان له‌بهر بوو، شه‌هيد كران، جگه
له‌وان، چمندين صه‌حابه‌ي تر هه‌موو قورنانيان له‌بهر بووه، جا نه‌گهر
سوورمه‌كان و نايه‌ته‌كان — وه‌كو نه‌مه‌ي نيستا هه‌يانه‌ ته‌رتيبيكيان نه‌بووبيت،
نه‌و هه‌موو كه‌سه چؤن بؤيان له‌بهر كراوه؟!

له‌سهردمي خه‌ليفه نه‌بو به‌كرو خه‌ليفه عوسمانيشدا — خودا لييان رازي
بيتـ كه هه‌موو قورنان وه‌كو كتيبيك له‌يه‌ك جيگه‌دا نووسرايه‌وه، به‌پتي نه‌و
نووسينه‌ومي كه له‌سهردمي پيغه‌مبهر نووسرابوو نه‌نوسرايه‌وه. چونكه
نه‌ومي سهردمي پيغه‌مبهر پارچه پارچه و تيكه‌ل بوو هه‌رومكو وتمان، به‌لكو
به‌پتي نه‌و ته‌رتيه نووسرايه‌وه كه له‌به‌ريان بوو، وه به‌و شي‌ومه له
پيغه‌مبيري خودايان و مرگرتبوو. نه‌ويش به‌ناگاداري خه‌ليفه نه‌بو به‌كرو
خه‌ليفه عوسمان و چمندين صه‌حابه‌ي تري وه‌كو نيمام عه‌ل كوري نه‌بو طالب
وه‌ي ديكه‌ش خودا له‌هه‌موويان رازي بيتـ.

رینوس (املاء) ی قورنان

ناپا واجبه نیملای وشهکانی قورنانی پیروژ، که بیی دهلین (رسم الخط) بهو شیوهی که نیستا له قورناندا ههیه، ومکو خوی بمینیتیهومو دستکاری نهکریت، یاخود درووسته بگوریت و به شیوهی نیملای نهم سردمه بنوسریتیهوه؟!

زۆریه زانایان لهسهر ئهو رایهن، که واجبه نیملای وشه قورنانیهکان ههر ومکو خویان بمیننهومو دستکاریان نهکریت، وه له سهردمی خهلیفه عوسماندا -خودا لئی رازی بیت- چون نووسراونهتهوه، نیستایش ههروا بنوسرینهومو نابیت گورانیان بهسهردا بیت. بهلام (نیین خهلدون) و (قازی نهوبهکر) و چهند کهسیکی تر وتویانه درووسته نهو وشانه بهبیی رینوس (املاء) بهک بنوسرینهوه، که نیستا لهناو ولاتانی نیسلامیدا باوهو بلاوه چونکه نهو شیوازه نیملایه هیچ زیانیکی لی ناکهویتیهومو دستکاری کرنس قورنان نیه، ههروهها دهلین لهبهر ئهوهی خویندهواری نوی ناگای له نیملای کۆنی قورنان نیه، نهو وشانه به ههله دهخوینیتیهوه.

شیوازی رینووسی وشهکانی قورنانی پیروژ، که لهسهردمی خهلیفه نهوبهکرو خهلیفه عوسمانی کورپی عهفاندا -خودا لییان رازی بیت- قورنانی بی نووسراوتهومو، تا نیستایش ههر بهردموام ومکو خوی ماومتهوه، ئهوهی جیاوازه لهگهڵ نیملای نیستادا. بۆ نمونه، ﴿یخدعون﴾، ﴿شیطین﴾، ﴿ضلالة﴾، ﴿تجرتهم﴾، ﴿ظلمت﴾، ﴿یاموسی﴾، ﴿فحشة﴾، ﴿علمین﴾ نهو وشانه که له نیملای کۆنی قورناندا بهو شیوانه نوسراون، به بیی نیملای نوی بهم شیویه دنووسرینا ﴿یخدعون﴾، شیاطین، ضلالة، تجارتهم، ظلمات، یاموسی، فاحشة، عالین ﴿.

له كۆتايى ئەم باسەدا دەپت ئەوھمان لەبىر نەچىت، كە (عيززى كورى
 ەبدولسەلام) كە زانايەكى گەورەو پايەمبەرزو خواناسىكى نمونەبى بوو،
 فەرموھەتتى: دروستە قورئان بە پىي رېنووسى (ئىملا)ى نوى بنووسرېتەو،
 بگرە ئەو پىيوستىشە، تا ئەو كەسانەى كە شارھزاي رېنووسى كۆن نىن، ئەو
 وشانە بە ھەلە نەخوئىننەو كە رېنووسى كۆنيان جياوازە لە ھى نوپيان.
 ھەروھە دەلى: زۆر پىيوستە لە ھەمان كاتدا پارېزگارى لەشيوازى رېنووسى
 كۆنى قورئان بكرىت و فەرامۆش نەكرىت، تا ھەر بەمىنئەتەو لە ھەموو كات و
 سەردەمىكدا لە پىش چاوى زانايان و شارھزاياندا بە پارېزراوى ھەلېگرىت.

بۇ زيادە شارھزايى لەم بارمىھەو، سەيرى بەرگى دووھەمى كىتېبى (مناھل
 العرفان في علوم القرآن) بگە كە لە لاىەن (شىخى زەھھانى) پەوھە دانراوھ.

۵- دووبارە كۆرەنەوئى ئايەت و باسەكانى قورئانى

پىرۆز :

خوداي بەرزى بى وئىنە ھەندىك لە فەرمائىشتەكانى خوى لە قورئانى
 پىرۆزدا چەند جارېك دووبارە كۆرەتەو، بەلام ھەر جارەى بە شىوھەك و بە
 داپشتىنېك و لە شىوازىكى جياواز لەوى تەردا، وەك باسى بەسەر ھاتى
 پىفەمبەرانى خودا سەلامى خودا لەسەر ھەموويان بىت لەگەل
 فەومەكانياندا، كە باومرپان بى نەھىئان و پاخىي بوون و، سەرمەنچام خودايش
 لە ناوى بىردوون. ھەروھە وەك باسى ھاتنى رۆزى قىيامەت و زىندووكۆرەنەوئى
 كۆزى ئادەمىزادو لىپرسىنەوھەيان و، باسى راپېچكۆرندى بى باومرپانى پاخىيان
 بەرمو ئۆزەخى بېئەسەدارو، دلخۆشكۆرند و شادمان كۆرندى ئىماندارانى خواناس
 و ھاكەكار بە باخچە رازاومەكانى بەھەشتى نەبەراوھ.

ئەم دووبارەكۆرەنەوئى ھەر جارەى لە كاتىكداو بە شىوازىك بۇ پەندو
 ئامۆزگارىكۆرند و ئاگانەكۆرەنەوئى ئېنزار كۆرندى بى باومرپانى پاخى پە، كە لە
 كۆن و نوئەدا، ھەمىشە دز بە ئايىنى پىرۆزى ئىسلام و ستاوانتەوئى

هەوئانداوھ رینگا لە گەشەسەندن و بلاو بوونەوھى بگرن. ئەمە لە لایەك
لەلایەكى دیکەشەوھ ھەموو دووبارەكردنەوھىك مایەى دلدانەوھىك بوو بۆ
پێغەمبەر (ﷺ) ھەروھا بۆ سەر جەم ھاوھلان و شوپنكەوتوانى، تا بتوان
بەھیزو تینكى زیاترەوھ لە بەرانبەر ھێرشى دوزماندا خۆیان رابگرن.

ئەگەر وتاریبێژ (خطیب) ئێك لە كۆبونەوھىكدا وتاریك بدات و، بۆ بەگە
ھێنانەوھ لەسەر قسەھىكى خۆى نموونەھىك بەھینیتەوھ، پاشان لە جینگایەكى
ترو لەناو كۆمەئێك خەلكى تردا قسەھىكى تر بكات، ئینجا لەوینیش بشت
نموونەكەى پېشووى بگێرپتەوھ، بێگومان گێرپتەوھى ئەو نموونەھى مانای
دووبارەكردنەوھ نیو نابیت بپتە جینگەى رەخنە. نموونەى بەرزیش ھەر بۆ
خودایە.

دووبارەكردنەوھى ھەر فەرماشتىكى خودا لە قورئانى پېرۆزدا بۆ مەبەست
و حىكمەتێكە، بە وردبونەوھ لەئایەتە دووبارەبووھەكان و سەرنجان
ئێیان دەبیت ھەندىك لە مەبەست و حىكمەتەكان دەریكەون. بۆ نموونە:

خودای گەورە لە سوورەتى (الرحمان) دا جەند جارێك ئایەتى: ﴿يَا أَيُّهَا آلَٰهَ

رَبِّكَ اشْكُرْ لَكَ﴾ دووبارە كردووتەوھ، كە ھەر كام لەو دووبارەبوونەوانە لە
باش باسى نىعمەتێك لە نىعمەتەكانى خوداوە دیت، كە بۆ ئادەمیزادى
ھێنانووتە دى، جا لەدوای ھەر نىعمەتێكەوھ دەفەر مویت: ئایا ئیوھ باومر بە
كام لە نىعمەتەكانى خودای پەروەردگار تان ناكەن و ناكەو پتە پێش چاوانتان؟!

ئەمە وەكو ئەوھ واھ، باوكێك بە كورە نالەبارەكەى خۆى بلت: من تۆم
زۆر بە چاكى بەخوێو كرد. ئایا ئەمە چاكە نیه؟! تۆم خستە بەر خویندن و
خەرجێكى زۆرم لەسەر سەرف كردیت تا خویندنت تەواو كرد. ئایا ئەمە چاكە
نیه؟! دەوى ژنم بۆ ھێنایت و مالم بۆ جیاكردیتەوھ. ئایا ئەمە چاكە نیه؟!
ئەتر چۆن ھەموو ئەمانەت لە پێش چاوانى ئەم، لە فەرمانم دەردەچیت؟!

۶- ھۆى ھاتنەخوارەھۆى ئايەتەكانى قورئانى پىرۇز (أسباب النزول):

ئاي قورئانى پىرۇز جۇن بۇ پىغەمبەرى خودا (ﷺ) دىھاتە خوارەھۆى؟
ھىندىك جارى و دىبوو كارتىك، پان روداوتىك روویدەداو پىوستى بى
روونكرىنەھە ھەبوو، ئىتر ئايەتتىك، پان چىند ئايەتتىك دىھاتە خوارەھۆى
روداومكەى روون دىكرىدەھۆى، پاخود ھىندىك جارى دىربارى شتىك پىرسىارىك
لە پىغەمبەر دىكرا، كە پىغەمبەر وەلامى پىرسىارىمكەى لەلا نەبوو، خودا
وەلامكەى بۇ روون دىكرىدەھۆى.

زۇر جارىش ئايەتتىك، پاخود چىند ئايەتتىك دىھاتە خوارەھۆى، بىبى ئەھۆى
نە كارتىك روویدابىت و، نە پىرسىارىكىش لە پىغەمبەر (ﷺ) كرا بىت، بەلكو
ئايەتەكان بىبى ھۆى ھاتنە خوارەھۆىمىان، دىھاتنە خوارەھۆى رىگى پاستى
خوداپان روون دىكرىدەھۆى، پاسا و دىستوورى زىانىان بۇ بەختەھۆىكرىنى
ئادىمىزاد لە ھەر دوو زىانىدا دىستىنىشان دىكرىد.

ئەم جۇرەى دوابىان زۇرتىرىن بەشى قورئانە. ئايەتەكانى جۇرى يەكەمىان
(كە ھاتنە خوارەھۆى قورئانە لەسەر رووداومكان، پاخود بۇ وەلامدانەھۆى
پىرسىارىمكان) زۇر نىن. بەلام ھىندىك لە زانىان ھۆى ھاتنە خوارەھۆىمىان بۇ
زۇرىك لە ئايەتەكانى قورئان داناۋە، لە ھالىكىدا كە ئەم ئايەتانە لە جۇرى
دوھەمىن و بىبى ھۆىك ھاتوونەتە خوارەھۆى.

ھەروەھا زۇرىك لەم ئايەتانەى كە ھۆى ھاتنە خوارەھۆىمىان بۇ دىبارى كراۋە،
دىبىنىن بۇ ھەر ئايەتتىك لەم ئايەتانە ھەر كەسەم و باسى ھۇ (سبب) ئىك دىمكات
بۇ ھاتنە خوارەھۆىمىان، كە جىياۋزە لەم سەمبەى كە كەسىكى تر باسى دىمكات،
لەمبىش بەلكىمە لەسەر نەھۆى كە ھاتنە خوارەھۆى ئەم ئايەتانە لەمبەر ھىج
ھۆىك نەبوۋە، بەلكو بىبى ھۇ ھاتوونەتە خوارەھۆى.

بۇ نموونە: لەبارەى ھۆى ھاتنە خوارموى ناىمتى ژمارە (۲۲)ى سوورمى
(موجادىلە) ۋە كە دەفەرموئىت: ﴿لَا تَحِدْ قَوْمًا يُزْمَنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ

عَشِيرَتَهُمْ...﴾ ھەندىك دەلىن، دەربارەى ئەبوبەكرى صدىق ھاتوتە خوارموى.
ھەندىكى تر دەلىن: دەربارەى ئەبو عوبەيدەى جەراخە ۋ، ھەندىكى تىرىش
دەلىن: دەربارەى ئەبىدوللاى كورپى ئەبىدوللاى كورپى نوبەى ھاتوتە خوارموى،
ھەندىكى دىكەش پىيان ۋاىە لە بارەى (خاطبى كورپى ئەبوبەلتەعە)ۋە
ھاتوتە خوارموى. ماناى ناىتەكە ئەمەىە: تۆ ھىج كەسىك، ياخود ھىج
كۆمەلىك نابىنىت كە نىمانى تەۋاۋىيان بە خودا بە پىغەمبەرى خودا ھەبىت
لەگەل ئەو نىمانەىيان خۆشەۋىستى ۋ پارمەتىدان لەگەل يەككىدا بېستىن
كەدۆزماىەتى لەگەل خودا دەكەن. ھەر جەندە ئەو كەسە باوك، يان كورپ، يان
برا، يان كەسىكى ھاوعەشەرىتىيان بىت، چونكە ھەرگىز نىمانى راستەقىنە
لەگەل خۆشەۋىستى دۆزماىەتى خودا پىغەمبەرى خودا لەيەك دىدا پىكەۋە
كۆ نابىنەۋە، نىتر خۆشۋىستى ئەو كەسە ھەر كەسىك بىت، با خزمىكى زۆر
نزىكىش بىت. ئەمە فەرمانىكى خوداىە كە نابىت نىماندارى راستەقىنە
لەگەل دۆزماىەتى خودا پىغەمبەردا دۆستايەتى بېستىت. ئەم فەرمانەى
خودا ھەموو موئىمانىكى خاۋەن باۋەر دەگرىتەۋە، ئەك ھەر تاپىەت بىت بە
كەسىكى دىارىكاروموۋە مەبەست تەنھا ئەو كەسە بىت.

بەلى، ھەندىك ناىت ھۆى ھاتنە خوارموىيان لەبەر ھۆىكى دىارىكاراۋو
تاپىەتى بوۋە، بەلام ئەك بەو شىۋە زۆرە، كە ھەندىك لە موئىمسىر مەكان لە
تەفسىر مەكانىندا باسىان كىردوون. پىكەمكەۋىت لەلەپەن كەسىكەۋە پىرسپارىك
لە پىغەمبەر (ﷺ) دەكرا، نىنجا خوداى گەۋرەش بۇ روونكرىنەۋەى ۋەلامى
ئەو پىرسپارە ناىتەك، يان جەند ناىتەكى دەناردە خوارموى، ۋەكو ناىتەى
﴿وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي...﴾، يان ﴿يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْآعَاذِ يَا أَيُّ

مُرْسَهَا... ﴿﴾، يان ﴿وَنَشَلُونَاكَ عَنْ ذِي الْقَرْعَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا﴾،
 ياخود روداوئيك، يان كارئك رووی دمداو پئوستیی به خستنه رووی حوكمی
 شرعی همبوو، ئینجا خودای گهورهیش نهو حوكمهی به نایمئتك، ياخود به
 چهند نایمئتكی پیروز دهنارده خوارمومو روونی دمكردموه، ومكو: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ
 قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾.

همنئتك نایمئتی پیروز، همر له خوئندنه ومیدا دمردمكه وئت كه هاتنه
 خوارمومی لمبر هؤیهك بووه، جا نهگهر هؤی هاتنه خوارمومكهی نه زانین،
 نهوه به هه له له مانای نایهته كه دمگهین، ومكو خودای پهرومردگار له نایمئتی
 (۱۵۸) ی سوورمتی به قهرمدا دمفهرمئت: ﴿إِنَّ الْمَرْءَ وَالْمَرْؤَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ مِمَّنْ
 حَرَجَ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾. نهگهر هؤی هاتنه
 خوارمومی نه م نایهته نه زانئیت، وای ئی ومردمگئیت كه له کاتی حه ج و
 عمهرمدا حموت جار (طواف) له نئوان صهقاو مهروددا گوناھ نیه، له کاتئکدا
 نه م تهوافه نهك گوناھ نیه، به لئکو واجبه، به لام زانئینی هؤی هاتنه خوارمومی
 نایمئتمكه نه م ئی شیوانه دمروئینئته وه.

هؤی هاتنه خوارمومكهیشی نهو همبوو، كه پئیش هاتنی نایینی پیروزی نیسلام
 بئتك لئسمر تمهؤلكمهی (صهفا) بوو، كه پئیاندموت: (نهساف)، وه لئسمر
 تمهؤلكمهی (مروه) پش بئتك همبوو، كه پئیاندموت: (نانیله). جا بتبهرستهكان
 كه له نئوان نهو دوو تمهؤلكمدا هاتووچؤیان دمكرد، دستیان دمهئنا بمسمر
 نهو بتنهانندا. كه نایینی پیروزی نیسلام هات، موسلمانمكهان نهو هاتووچؤیمهان
 له نئوان سهقاو مهروددا به لاهه قورس بوو، وه به گوناھیان دمزانئ، ئینجا
 خوئی گموره نه م نایهته پیروزی نارده خوارمومو پئیی راگمیاندن، كه نهو
 هاتووچؤ (سمعی) كرده له نئوان (صهفا) و (مروه) دا گوناھ نیه، ومكو ئئوه وا
 ئئهمگن به لئکو واجبه، ومكو پئنه مبهری خودا (ﷻ) روونی كردوتهوه.

جا منیش له تفسیری نایه‌ته‌کاندا نه‌که‌وتومه‌ته شوین رای نه‌و موفه‌سیرانه‌ی که هوی هاتنه خواره‌وه بو زۆربه‌ی نایه‌ته‌کانی قورئانی پیرۆز دادمنین، چونکه‌ وا دزمانم زۆربه‌ی نه‌و نایه‌تانه‌ که نه‌وان هوی هاتنه خواره‌ومیان بو داناون، به‌بی هۆ هاتوونه‌ته خواره‌وه.

۷- نەسخ له قورئانی پیرۆزا :

مه‌به‌ست له نەسخی نایه‌تیک بریتیه له لابردنی حوکمی نه‌و نایه‌ته به حوکمی نایه‌تیک تر که له دوا‌ی نه‌و نایه‌ته‌ی پیشووه‌وه هاتبیته خواره‌وه، یاخود لابردنی حوکمی نایه‌تیکه به نایه‌تیک تر، به‌بی هاتنی حوکمیک تازه. جا نه‌و نایه‌تانه‌ی که حوکمه‌که‌یان لایراوه، بییان ده‌وتریت (مه‌ن‌سوخ) و، نه‌و نایه‌تانه‌یش که دواتر هاتوون و حوکمی نایه‌ته پیشووه‌کانیان لابردووه، بییان ده‌وتریت (ناسخ). نه‌و نایه‌تانه‌یش که نەسخیان به‌سه‌ردا نه‌هاتبیت، بییان ده‌وتریت (موحکه‌م).

زۆربه‌ی زانایان له‌سه‌ر نه‌و رایه‌ن که خودای گه‌وره له‌به‌ر هه‌منیک مه‌به‌ست و حکمه‌ت، حوکمی هه‌منیک نایه‌تی به هه‌منیک نایه‌تی تر لابردووه، جا هه‌منیک له موفه‌سسیرمه‌کان ژمارمه‌کی زۆر له نایه‌ته‌کانی قورئانی پیرۆزیان به نەسخکراو داناوه، به‌بی نه‌وه‌ی زۆربه‌ی نه‌و نایه‌تانه بیویستییان به نەسخ هه‌بیت، یان به‌لگه‌یه‌ک هه‌بیت له‌سه‌ر نەسخ کردنه‌ومیان. به‌لام هه‌منیک تر له زانایان زۆر به وردی سهرنجیان داوته نه‌و نایه‌تانه که‌به مه‌ن‌سوخ خراونه‌ته پیش چاو، له نه‌نجامدا روونیان کردومه‌وه، که زۆربه‌ی نه‌و نایه‌تانه موحکه‌من و مه‌ن‌سوخ نین.

هه‌روه‌ها کۆمه‌لێکی تر له زانایانی دێرین و زانایانی هاوچه‌رخ رایان وایه که له قورئانی پیرۆزا هیج نایه‌تیک نەسخ نه‌کراوته‌وه، گشت نایه‌ته‌کانی موحکه‌من و. حوکمی هیج نایه‌تیک به نایه‌تیک تر لانه‌براو، یان نه‌گۆرپاوه. نه‌و نایه‌تانه‌یش که هه‌منیک له زانایان به نەسخ کراویان دادمنین، نه‌وه نه‌م کۆمه‌له زانایانه به شیومه‌ک ده‌بانخه‌نه روو که نەسخی به‌سه‌ردا نه‌هاتبیت.

بیگومان نهگمر نەسخ له قورئاندا هەبیت، ئەو له جوار پینج نایەت زیاتر تیناپەریت، لەگەڵ ئەموشدا ئەو چەند نایەتە کەمەیش دمکریت بە شیوێهەک تەنویل بکرین کە ئەوانیش نەسخ نەکرابنەو. جا با لیژدا چەند نمونەیهک بخەینە پێش چاو، کە ئەو زانیانەى رایان وایە نەسخ له قورئاندا هەیه، ئەم نمونانە دمکەنە بەلگەى بۆچونەکەى خۆیان، تا بیسەلینن کە نەسخ له قورئانى پیرۆزدا هەیه.

۱- دەلێن: خودای بەرزى بى وێنە له نایەتى (۱۷)ى سوورمتى بەقەرەدا دمهفرموت: ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولَّوْا فَمِنْ وَجْهِ اللَّهِ...﴾ واتە: هەموو لایەک، ج رۆژهەڵات بێت، یان رۆژئاوا، هەموو هی خودایەو، له نوێژدا رووبکەنە هەر لایەک هەر درووستە. ئەم نایەتە بە نایەتى (۱۴۴)ى سوورمتى (بەقەرە) نەسخ کراوتەو، کە دمهفرموت: ﴿...فَوَلَّى وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...﴾ واتە: له نوێژدا رووبکەنە کەعبەو، ناییت رووبکەنە لایەکی تر. جا ئەوانەى کە رایان وایە نەسخ له قورئاندا نیە، دەلێن: هیچ دزایەتى و ناسازیەک له نیوان ئەم دوو نایەتەدا نیە. چونکە نایەتى یەکەم بۆ ئەو کەسانەیه کە له جینگەیهکدان نازانن قیبلە له کام لایەیه، ئەو کەسانە بە پێى ئیجتهادى خۆیان رووبکەنە هەر لایەک درووستە. بەلام نایەتى دووهم دەرپارەى ئەو کەسانەیه کە قیبلەیان لەلا ناشکرایەو، دزمانن له کویومیە، ئەوانە دمبیت رووبکەنە کەعبە، و مگەرنە نوێژمکەیان درووست نیە.

هەروما ئەم بارمەو دەلێن: پینغەمبەرى پێشەوا(ﷺ) لەگەڵ سەحابەکاندا کە له کاتى نوێژدا بە فرمانى خودا رووى خۆیان له رووگردنە (قوس)موه بەرمو (کەعبە) وەرگێرا، جولهکەکان وتیان، هەرموکو خودا له نایەتى (۱۴۲)ى سوورمتى بەقەرەدا دمهفرموت: ﴿...مَا وَلَّيْتُمْ عَنْ قِبَلِهِمُ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهِمْ...﴾ واتە، جى وای ن کردن کە روویان له قیبلەکەى خۆیان وەرگێرن،

ئىنجا ئايەتى، ﴿وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ...﴾ ھاتە خوارمۇھە كە تىيلىدا دەفەرمۇيت، ھەممۇلايەكى رۇزھەلات و رۇزئاوا ھى خۇدايە، جۇنى بۇيت، فەرمان دەدات لە نوپۇزدا روو بىرئىتە ئەوى .

ب. دەئىن ئايەتى ژمارە (۱۸۴)ى سوورمىتى بەقەرە، كە دەفەرمۇيت: ﴿...وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ...﴾ ئەمە وا دەگەيەنئىت كە بۇ رۇزۇونەگرتنى ھەر رۇزۇكى رەمەزان، دەبئىت ژەمىك خواردن بە ھەزاريك بىرئىت، تا جىگەي ئەو رۇزە رۇزۇونەگرتنە بىرئىتەو، ئەمە بە ئايەتى (۱۸۵)ى سوورمىتى بەقەرە نەسخ كراوتەو، كە دەفەرمۇيت: ﴿...فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ...﴾ كە فەرمان دەدات بە رۇزۇوگرتن نەك فىيەدان. ئىنجا ئەوانى تر لە وەلامدا دەئىن: ئايەتى يەكەم نەسخ نەكراوتەو، بەئكو ئەو ئايەتە دەربارەي ئەو كەسانەيە كە زۇر بە زەھمەت دەتوانن بە رۇزۇو بىن، جا ئەوانە مەزەرمەتيا ن ھەيە دەتوانن لە حىياتى رۇزۇوگرتن، ھەر رۇزەي نانى ھەزاريك بىدن، بەلام نەگەر رۇزۇوگرتنەكە زۇر زەھمەت نەبئىت بۇيان، ئەو بەپىي ئايەتى دووم بە رۇزۇوبوونەكە پىويستە.

ج. خۇداي گەرە لە ئايەتى ژمارە (۱۸۰)ى سوورمىتى (بەقەرە)دا دەفەرمۇيت:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ

وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ...﴾ ئەم فەرمايشتە پىرۇزە وا دەگەيەنئىت كە ھەر كەسنىك مردنى ئى نىزىك بىيئەو مو خاومنى دارايى و سامان بئىت، پىويستە و مەسئەت بىكات بۇ باوك و دايك و خەزمە نىزىكەكانى . جا ئەو زاناپانەي كە لاپان وايە نەسخ لە فورئاندا ھەيە، دەئىن، ئەم ئايەتە بە ئايەتى ژمارە (۱۲۱۱)ى سوورمىتى (نساء) نەسخ كراوتەو، لەبەر ئەمە و مەسئەت بۇ باوك و دايك ناكىرئىت، چونكە باوك و دايك لە مىراتدا بەشدارن، ھەروھەا بۇ ئەم خەزنامەيش كە بەشە مىراتيان بەردەكەوئىت.

به‌لام نه‌وانی که رایان وایه نسخ له هورئاندا نیه، ده‌ئین: نایاتی میرات
 ئەم نایەتەى نسخ نه‌کردووتەوه، به‌لکو ته‌خصیصی کردووه، واته سنوورمکه‌ی
 تسك کردووتەوه. به‌ئێ راسته وه‌صیعت بۆ باوك و دایكى خاومن میرات نیه،
 به‌لام نه‌گمر میراتیان به‌رنه‌که‌وێت، وه‌كو باوك و دایكى غه‌یره نایین نه‌وه
 وه‌سیعتیان بۆ ده‌كرێت.

(ئه‌بو موسلیمی نه‌صفه‌هانی) که به‌کێکه له زانا گه‌ورمه‌کانو، نیمامی رازی
 له ته‌فسیره‌که‌یدا ئیشاره‌ت بۆ فه‌سه‌کانی ده‌کات، رای وایه نسخ له هورئاندا نیه،
 ده‌ئیت: دایک و باوکی موسلمان له میراتدا دوو به‌شیان هه‌یه، به‌شیکیان نه‌وه‌یه
 که خودا له نایەتی میراتدا بۆی دیاریکردوون، به‌شه‌که‌ی تریشیان نه‌وه‌یه که
 به (وه‌سیعت) بۆیان دیاری ده‌كرێت.

هه‌روه‌ها ده‌ئیت: هه‌یج رێگرێک نیه له‌وه‌ی که باوك و دایكى موسلمان دوو
 به‌شیان هه‌بێت، به‌شیکیان به‌ میرات و به‌شیکێ تریشی به‌ وه‌صیعت. له‌به‌ر
 ئەم ده‌ئیت: ئەو نایەته نه‌ نه‌سخی به‌سه‌ردا هاتووه، نه‌ ته‌خصیصیش کراوه.

د- هه‌روه‌ها ده‌ئین: خودا له نایەتی ژماره (۱۰۶)ی سوورەتی به‌قه‌ره‌دا
 ده‌فه‌رمووت: ﴿مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نَسَّهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا...﴾ ئەم
 فه‌رمایه‌شەى خودا به‌لگه‌یه له‌سه‌ر بوونی نسخ له هورئاندا، چونکه
 خودا ده‌فه‌رمووت: ئێمه نایه‌تێک لابیه‌ین و نه‌سخی بکه‌ینه‌وه، نه‌وه
 نایه‌تێکی تر که له‌و باشتر بێت، یان وه‌كو خوێ بێت، ده‌خه‌ینه
 جێگاکی.

بۆ وه‌لامدانه‌وه‌ی ئەم قسه‌ش ده‌وترێت، ئەم نایه‌ته نایه‌ته به‌لگه له‌سه‌ر
 بوونی نسخ له هورئاندا، چونکه (نایه‌ت) به‌ جه‌ند مانایه‌ك هاتوه، هه‌رمو‌كو
 به‌ نایەتی هورئان ده‌وترێت (نایه‌ت)، به‌ هه‌موو شتیکی گه‌وره‌و سه‌ر
 سوورهنه‌نریش ده‌وترێت (نایه‌ت). لێره‌دا مه‌به‌ست پێی نایین و شه‌ریعه‌تی
 ئیسلامه، که بۆ پێغه‌مبه‌رمان (ﷺ) نێرراوه، به‌ به‌لگه‌ی نه‌وه‌ی خودا له
 نایه‌تێکی پێش ئەم نایه‌ته‌دا ده‌فه‌رمووت: ﴿مَا يَرُدُّ الدِّينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ

الْكِتَابِ وَلَا الشِّرْكَانَ أَنْ يُزَالَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصِرُ

بِرَحْمَتِهِ. مَنْ يَشَأْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿ واته: بی‌باوهران له خاومن
کتیبه‌گان مبهست جوله‌که‌گان و دیانه‌کانه- هه‌روه‌ها بتبه‌رستان بییان
ناخوشه‌و حمز ناگن و نایانه‌ویت خودا خیره‌و که‌ره‌می خوی به‌سمر نیومه
برزی‌نیت، که مبهست نایین و شه‌ریعه‌تی نیسلامه، نینجا خودای گه‌وره
به‌دوای نه‌م نایه‌ته‌دا ده‌فه‌رموینت: ﴿مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ﴾ واته: نیمه‌هیج
شه‌ریعه‌تیک لانا‌به‌مین تا شه‌ریعه‌تیک تر له‌جیاتی نه‌و دانه‌ناین، که‌واته له‌م
نایه‌ته‌دا نسخ نه‌سخی نایه‌ت نیه، به‌لکو نه‌سخی شه‌ریعه‌ته.

خودای به‌رزی بی‌ وینه له ژیر سایه‌ی نایینی پی‌روزی نیسلام‌دا، که نایینی
سه‌رجه‌م پیغه‌مبه‌رانی خودایه، بۆ هه‌ر پیغه‌مبه‌ریک شه‌ریعه‌تیک نیاردوه‌و،
شه‌ریعه‌تی هه‌ر پیغه‌مبه‌ریکی پیشووی به شه‌ریعه‌تی پیغه‌مبه‌ریکی دواتر
نسخ کردوته‌وه، تا شه‌ریعه‌تی پی‌روزی نیسلام هات، که دواترین شه‌ریعه‌تی
خودای په‌رومردگاروه، نه‌سخی گشت شه‌ریعه‌ته‌کانی پیش خوی کردوته‌وه
بۆیه درووست نیه هیچ ناده‌میزادیک جگه له شه‌ریعه‌تی پی‌روزی نیسلام
بکه‌وینته شوین هیچ شه‌ریعه‌تیک تر.

۸- وه‌رگپران (ته‌رجه‌مه‌ی قورئان :

مبه‌ست له ته‌رجه‌مه وه‌رگپرانی هسه‌و وتاریکی نوسراو، یان گوتراو له
زمانیکه‌وه بۆ زمانیک تر، به شیومه‌کی وا که بوترت نه‌و وه‌رگپراوه‌و مکه‌و
نه‌وه وابه که لئی وه‌رگپراوه.

نه‌گه‌ر وه‌رگپریک کتیبیک له زمانیکه‌وه بۆ زمانیک تر وه‌رگپریک که
کتیبیکه‌ی وینه‌مک بپت بۆ نه‌و کتیبه وه‌رگپراوه، نه‌وه ناوی کتیبه
نسلیمکه‌ی به‌سمر‌دا ده‌پرت که وه‌رگپراوه.

نه‌م‌رۆ وه‌رگپران له جبهاندا زۆر باوو بلاوو سالانه هه‌زاران کتیب وتار له
زمانه جیاجیاکه‌وه بۆ سه‌ر زمانه‌کانی تر وه‌رگپریک و، کتیبخانه‌ی

کوردیش لهه بوارمدا بهشیکی بهرگهوتووو، ههموو کتیبه وهرگپراومگان ناوی کتیبه لیوهرگپراومگانیان (واته نهصلهکه)بان دمخریته سهر.

جا ترجهمه ی هورنان بهم مانابه ی که باسکرا جگه لهوه ی مه بهستی تهواوی ههرا مهشت و ههرا مانه گانی هورنانی ههروژ دهرناخات، درووست نیه و نابیت هورنان ترجهمه بکرت، خو نهگهر بشکرت، ههرا گیز درووست نیه ناوی هورنانی لهسهر دابنرت و بوترت نهمه هورنانه و ههرا مهشتی خودابه.

چونکه هورنانی ههروژ تهنها بهو کتیبه دهوترت که خودای بهرزی بی وینه ناردهویمتی بو پیغه مبهری پشهوا (ﷺ) وه به زمانی عه ره بی ناردهویمتیه خوارموه، که به سوورمتی (هاتیجه) دهست بی دهکات و به سوورمتی (ناس) گو تابی بی دیت. ترجهمه ی هورنان نهک لیکندهوه و تهفسیر کرنی - به هیج شیوهیهک درووست نیه، له بهر گه لیک هو، لهوانه:

۱- هورنانی ههروژ موعجیزمیهکی خودابهو، به شیوازیک داپه تراوه، که لهتوانای هیج که سیکدا نیه، له وینه ی نهو داپه سته پاراوو جوان و ههرا مانا بهرزه ی هورنان دابنیت.

له سهردمی خویدا، عه ره بهکان چهندهها که سی رهوانبیزو قسهزان و زمان زانیان تیادا بوو، که باوهریان به پیغه مبهری خوداو به هورنانی ههروژ نه بوو، خودای گه وره بو دهکو تکر دنیان به ههرا مهشتی خو ی له

نایمتی ژماره (۳۳ و ۳۴) ی سوورمتی (طور) دا بیی ههرا موون: ﴿أَمْ يَقُولُونَ نَزَّلَهُ لَنَا لَأُؤْمِنُوا ۚ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ وه داوی

لیکرن که نهگهر نهوان وا دهزان هورنان دانراوی مه مهنده، ده با خویشیان هاوشیوهیهکی هورنان دابنرت نهگهر راست دهکن. جا که نهانتهونی، نهجا به نایمتی ژماره (۱۳) ی سوورمتی (هود) داوی لیکرن

که تهنها (۱۰) سوورمت وکو سوورته گانی هورنان داپه ترن. نهوهتا دههرا مووت: ﴿أَمْ يَقُولُونَ أَفَلَمَنزَّلْنَا بَعَثْنَا سُلَيْمَانَ مَعْرِفَتٍ...﴾ جا که نههیشیان بی نهکراو ههکهان کهوت، نهجا به نایمتی ژماره (۲۳) ی

عَلَى عَبْدِنَا فَأَتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ، وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ ﴿ نهوه بوو نه مه شيان پي نه کړاو نه يان تواني هاوشيوه
بچوو کترين سوورمتي فورناني پيرو ز دابريزن، بيگومان هرگيز نهوه به
کس ناکريت و له توانای هيچ که سيکدا نيه.

جا نایا فورناني پيرو ز که به رزي و به لاعهت و رهوانبيزه که له ناسته
بلندو مزندها بيت و موعجيزه يه که ناشکرای خودا بيت، چو ن دمکرت
به ترجمه هاوشيوه يو پيدا بکريت؟! يا خود کام ترجمه سو
ومرگيران دمتوانيت لهو ناسته به رزو پيرو زه قورنان نزيک بييتهوه؟!

ب- خویندنه وهی فورناني پيرو ز مایه ی خيرو بهر ده که ته، چونکه فرمايشی
خودای په رومردگاره، پيوسته له دوو رکاتي نويزدا همنديکی لي
بخوینريته وه، جا زور بيت، يا خود که م، چنده زوريش لي بخوینريته وه
نهونده خيره که زیاتره، به لام نه گهر و مرگيرريت، خویندنه وهی
ومرگير او مکه ی خيرو بهر ده که تیکي تيدا نيه، وه نه گهر لمانو نويزنا
بخوینريته وه، هيچ تام و چيزيکی نيه و مایه ی گونا هه و نويزمکه ی پی
بماتال دمبيته وه.

ج هر گه ل و نه ته و ميه کی موسلمان قورنان ترجمه به بکات بو سر
زمانه که ی خو ی و، مندا ل و نه وه نو ييه کانی فیری نه و ترجمه به
بکات، نه وه سر دمیک نيت که نه وه کانی وا دمانن نه وهی که به
دستيانه وهی فورنانه و، وا تيدمگن نه وهی له لایمنی خودا وه نير او نه
خواره وه نه و کتبه ترجمه کراويه. جا بو به لگه ی راستی نه مه،
گوفاری (نهمه ر) له په کيک له ژماره کونه کانيدا بلاوی کرده وه که
موسلمانمکانی (جاوه) نه وهی له فورنان ترجمه کرابوو بويان، نه ويان
فیری مندا لمکانيان دمگرو بويان دمخويندنه وه و پييان لمهر دمکردن و
وياندمزانی نه وه خودی نه و فورنانه که له لایمن خودا وه نير او نه
خواره وه.

د- هر زمانیک کۆمه لئیک بیت و وشمی تیادایه که شیوهی له زمانیکی تردا نیه، فورئانی پیرۆزش گه لئیک لهو جوۆره بیت و وشانهی تیادایه، جا ئایا نهو جوۆره وشهو بیتانه چۆن تهرجهمه دمکرتن، به مهرجیک ههمان مانا مهبستی خویمان بیه خشن؟ و مگو وشمی (نعم) و (بنس) که له جهند جیگه مکی فورئاندا هاتوون، که په که میان وشه مکه بۆ (مهدح) به کار دهرت و، دوهمیشیان بۆ (زه م کردن) به کار دیت. ههروهها ههمنیک بیت له فورئاندا مهبستیکی تایه تیی دهبه خشیت، جا لیکدانه وهی نهو مانا مهبستانه روونکردنه وهیه کی جهند دپیری دمویت، نه مه له زمانی عهر مبییدا، چ جای له زمانه گانی تردا!

سهرنج بده خودای گه و ره له نایهتی ژماره (۱۱) ی سوورمتی (شورا) دا دهمرمویت: ﴿لَسْ كُفْرًا﴾ نه گهر خودا بیفه رموایه: (لیس مثله شیء) نه مه وای ددگه یاند که کهس نیه و مگو خودا بیت، یا خود وینهی خودا بیت، به لام به مه: ردنگه که سیک وای به خه یالدا بیت و بلیت: به ئی راسته خودا وینهی نیه، به لام په یه که له وه به ره و خوارتر هه مه، که نزیک بیت له توانا و هیزو زانیاری نه وه وه، به لام بوونی نهو (کاف) له وشمی (کشیه) دا نهو و هه مه لادمیات، جا ئایا له کام زمانی جیهاندا پیتیک هه مه که نهو مهبسته زۆر وردهی نهو پیتی (کاف) ه بگه مینیت؟

ه- له زۆر شوینی فورئانی پیرۆزدا شیوازی دارشته نه که به شیوه مکه، به ههمنیک زیاده روونکردنه وه نه بیت (نه که به تهرجه مه) مانای پراوهر و تهوایی خۆی نابه خشیت. ئایا نه م نایه تهی سوورمتی (نیسراء) که دهمرمویت، ﴿وَلَا تَقْعَلْ بَدْرًا مَعْرُوفًا﴾ لئیک و لا یبئنه هه کل الیسیر مفعول مَرْمًا تَحْسُرًا ﴿ چۆن تهرجه مه دمکرتن؟ چۆن نهو مهبسته جوانه به تهرجه مه پراوهر دگه مینیت؟ نه گهر ته فسر نه کرتن و مانا که ی به

روونکردنه موهه لیکنه در پتهوه، یا خود چۆن سوورمتی ﴿إِنَّا أَنْعَمْنَا عَلَىٰكَ﴾ که گورتترین سوورمتی قورئانی پیرۆزهو لهسی نایهت پیکهاتوو، تهرجهمه دهکریت، له حالیکدا که ماناو مهبهستیکی زۆر گهوره پر ماناو فراوانی تیادایه، چۆن وشه (کوثر) که (صیفی موبالغه) به له (کثیر) - تهرجهمه دهکریت؟! چۆن مهبهستهکی دهخرپته روو، نهگهر به جهند دپریک ماناکه ی روون نهکریتموه، ههروما وشه (ابتر).

و- زۆریک له نایهته پیرۆزماکان له مانایهک زیاتر دهبهخشن، جا بۆ درخستنی نهو مانایانه لهیهک نایهتدا، پئویسته نایهتهکه به روونی لیکنه در پتهوهو تهفسیر بکریت، ومگهر نه نهو جهند مانایه به مهرگنپران (تههرجهمه) دهرنابپرین. بۆ نمونه: خودای گهوره له نایهتی ژماره (19) ی سوورمتی (ذاریات) دا دهفسهرمویت: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا رَجُلًا لِّمَلَكًا نَّذِکُّرُونَ﴾. ومنه بیته جووتهی نیرو می ههر له گیانداراندا هه بیته به لکو له هه موهو شینایی و رووک و دارودرهخت و بگره له هه موهو گهردیله (ذرة) بهکی نه م بونه و مرهدا هه به، ته نانهت له کارمیاپشدا له شینوی (سارد -) و (گهرم +) دا هه به، جا روونکردنه وهی نه مهبهسته لهو نایهته پیرۆزهدا چۆن به تهرجهمه دهکریت؟! بیگومان روونکردنه وهی نهو ماناو مهبهسته پئویستی به تهفسیرکردن و درنزه پیدان هه به.

ز- جا کهواته مهرگنپران (تههرجهمه) ی قورئانی پیرۆز، جگه له وهی که درووست نه، چونکه فهрман و فهرمایشتی خودایه، خودی تهرجهمه کردنه که میش کاریکی مه حاله و له توانای ههچ که سیکدا نیه و مهرگنیز ناکریت. نهو تهرجهمانه میش که گراون جا بۆ ههر زمانیک بیته و با خاوهنه که میشی موسلمان بیته ماناو مهبهسته مکانی قورئان به جوانی و به تهوایی ناگهمن و، پهن له لاری و گنپهی و هه لهی گهوره و بهووک.

تا ئیستا فورئانی پیرۆز نزیکهی (۱۵۰) ترجمه‌ی گراوه به نزیکهی (۴۰) زمانی جیا جیای جیهانی. زۆرێك لهو ترجمه‌مانه پەڕن له درۆو هه‌له‌ی زه‌ق و گه‌وره، چونکه زۆربه‌یان له‌لایهن دوزمنانی ئیسلامه‌وه‌و بۆ چه‌واشه‌کاریی ترجمه‌ه‌ کران. ته‌نها بۆ نمونه، په‌کیك لهو ترجمه‌ خراب و پڕ هه‌لانه، هی (جۆرج سیل)ه که وەرگیرێکی نینگلیزییه‌و، زیاتر له (۲۵) جار چاپکراوته‌وه!

پیاویك به‌ ناوی (په‌عقوبی کوری صلیبی) که (مطران) و دوزمنیکی سه‌رسه‌ختی ئیسلام بوو، وا پێشان دده‌ات که هه‌ندیك له‌ نایه‌ته‌گانی فورئانی پیرۆز به‌ زمانی سریانی له‌ سه‌ده‌ی (۱۲)ی زاینیدا ترجمه‌ه‌ کردووه، وه‌ به‌ کورترکراومیی له‌ سالی ۱۹۲۵ دا له‌سه‌ر نوسه‌خه‌یه‌ک که له‌ ممتعه‌فی بریتانیادا هه‌یه، بلا‌وکراوته‌وه.

زانای پایه‌ به‌رز (عه‌بدووللای زهنجانی) له‌ کتییی (تاریخ القرآن)ه‌که‌پیدا ده‌لێت: ره‌نگه‌ په‌که‌مین ترجمه‌ه‌ی فورئان به‌ زمانی لاتینی له‌ سالی (۱۱۴۲)ی زاینیدا له‌لایهن (که‌نت)ه‌وه‌ کرابییت، که به‌ یارمه‌تی (بوطرسی طویطلی) که کابرایه‌کی عه‌رمبی زان بووه، ترجمه‌ه‌ی کردووه. ئینجا نه‌و ترجمه‌مه‌یه‌ له‌ پێگای (ئه‌نده‌لوس)ه‌وه‌ گه‌یشته‌مه‌ ئه‌وروپا. شایانی باسکردنه‌ مه‌به‌ستی سه‌رمگی له‌و ترجمه‌مه‌یه‌ ره‌خنه‌گرتن و به‌گژاچوونه‌وه‌و خراب پێشاندانی فورئانی پیرۆز بووه.

هه‌روه‌ها ناوبراو ده‌لێت: له‌ سالی (۱۵۰۹)ی زاینیشدا فورئانی پیرۆز ترجمه‌ه‌ه‌ کرا بۆ لاتینی، به‌لام پێگه‌ی بلا‌ویبوونه‌وه‌ی پێ نه‌درا، چونکه ترجمه‌مه‌که‌ تا راده‌یه‌ک خراب نه‌بوو! وه‌ له‌ سالی ۱۵۹۴ یشدا (هه‌منکلمان) ترجمه‌مه‌یه‌کی فورئانی ناماده‌ کردو، له‌ سالی (۱۵۹۸)به‌گژه‌اتن و ره‌خنه‌ لێگرتن له‌چاپ درا.

ح- بێگومان پێویسته‌ فورئانی پیرۆز له‌لایهن موسلمانانه‌وه‌ رابگه‌یه‌نرێت به‌ گه‌لانی ناموسلمان و به‌ زمانی خۆیان تێبگه‌یه‌نرێن، به‌لام نه‌ک به‌ ترجمه‌ه‌ کردنی، چونکه وه‌ک باسمان کرد درووست نیه‌و ناکرێت، به‌گۆ

به تفسیر کردن و لیکدانه‌ومی به شیوه‌یک ماناو مهبستی نایتمکان
 به جوانیی و به ناسانی و به روونی بخریته روو بؤیان، بمبئی زیادمو
 درنزه پئیدان و، بمبئی کورتی یه‌گی وایش، که ببیته مایه‌ی لمگی و
 ناتماوایی بؤ مانای نایتمه پیروزمگان.

بیگومان نهمه‌یش زور پیویسته، چونکه خودای گه‌وره گه‌باندنی ناپینی
 نیسلامی پیروزی به کهسانی ناموسلمان فهرز کردوو. جا نمو
 موسلمانانه‌ی که شارمزی ناپینی خودان و دلیان به روونکی فورثانی
 پیروز روشنمو تیکه‌ل به گیان و ناخیان بووهو زمانی گه‌لانی تر به
 چاکیی دهمانن، دصیبت نهم نهرکه پیروزه بخرنه سهرشانی خؤیان و لهم
 بوارمدا دریغی نمکه‌ن.

نموه لهم کات و رۆژمدا جیه‌ادیکی روون و ناشکرایه، چونکه دهموانن
 گه‌لانی ناموسلمان به ناپینه‌که‌ی خودا ناشنا بکه‌ن، چونکه نمو گه‌لانه
 خؤیان، بان هیچی لی نازانن، یاخود گهر شتیکیشی لی بززانن به خراپیی
 لئی تیگه‌بمزانون، چونکه دلریشانی دوزمنی نیسلام همیشه همولیان
 داوهو بمردهوام هه‌ولیش دمدن که فورثانی پیروز به‌شیومیه‌کی هه‌له
 بخرنه پئیش چاوان و، خه‌لکانی ناشارمزا چه‌واشه بکه‌ن، ومپیغهمبهری
 خوداو موسلمانمکان به‌گشتی به شیومیه‌کی ناشیرین نمایش بکه‌ن و
 به‌جیگه‌ی ممترسی و کهسانی دواکه‌وتوو له هه‌له‌میان بدمن، تا خه‌لگی
 شوینی ناپینی نیسلام نمکه‌ون.

نووسری ناوداری نینگلیزی (بهرنادشؤ) له سالی (۱۹۳۳)دا له گوڤاری (دی
 موسلم ره‌یو)دا ده‌لیت، (سهر‌بهرستانی کم‌نیسه چمند چهر‌خیک لمم‌موپئیش
 ناپینی نیسلامیان به شیومیه‌کی زور خراپ و ناشیرین پیشان داوه، جا بان
 لمبر تئنگمیشتن و ناشارمزی خؤیان له ناپینه‌که بووه، یا خود لمبر
 ناحمزی و رق لئوبونیان له ناپینه‌که بووه. نمووش که وای لیکردون زور ره‌یان
 له محممدو ناپینه‌کی بئتو، نمونه وایاندزمانی (محممد) دوزمنی
 (عیسا)به. به‌لام من زور به‌چاکیی میزووی نهم بیاوه عه‌جابه‌م

خوښدومتهومو، بؤم دمركهوتتووه كه نهم پياوه دوور بووه لهوى دوژمنى عيسا بېت، بهلكو پڼيوسته نهم پياوه به پزگارگهري مرؤفايهتى داينرئيت).

جا نهمگر قورناني پيروؤزو نهم ناپينه شرينهى خودا به جوانيى و بمشئوميهكى درووست و تهواو به گهلانى جيهان رابگه به نرئيت، بيگومان زؤرى هى ناچئيت زؤر كس لهناو نهو گهل و نهتهوانهدا رووناكى نيسلام دلئان روئن دمكاتهومو نيمان دمهئينن و، نينجا نهوانه خوئان دمبئه مايهى خيرو بهرمكمت بؤ بلاوگردهوى بانگهوازي ناپيني نيسلام به ولاتهكانى خوئاندا.

من وا دزمانم تهفسيركردن و ليكدانهوى قورئان، جا به همر زمانئيك بئيت، به تايهتئى جگه له زمانى ولاتانى نيسلامى، چاكرت واپه له لايهن ليژنهيهكى شارمزاوه بكرئيت، كهله سى كهس كه مئر نهبن، ههروها پڼيوسته نهو ليژنه له زئر سهرپرشتئى و چاو دئيرى دمزگاو ناومندئىكى ناپيني بهرزى ومكو (نهمهر) دا بئيت، تا به ههموو شئوميهك يارمهتى ليژنهكه بدات و ناسانكارى بؤ بكات، تا ليكدانهومكه له ههلهو كهموكورتى بهدوور بئيت، ههروها پڼيوسته لهسر سهروكانى ولاتانى نيسلامى نهركى چاپ و بلاوگردهوى نهو تهفسيرو ليكدانهوه بگرنه نهستؤى خوئان و به ولاتانى جيهاندا بلاويان بكهنهوه تا بگهنه دستى ههموو كهسئيك، جا يان ومكو ديارى ببه خشرئيت تا زؤرتين ژمارهئى ئى بلاو ببئتهوه، ياخود نرخئىكى رهمزى و كهمى لهسر داينرئيت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَلِكِ يَوْمِ

الْدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اهْدِنَا الصِّرَاطَ

الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

سوورهتی (فاتیحه)

نهم سوورهته (٧) نایه ته و له مهککه هاتوته خوارموه

نهم سوورهته سوورمته (فاتیحه) ی پی دهوتریت، چونکه له سهرمتهای سوورمهکانی فورئانهومیه، ههرومها (السبع المثاني) یشی پی دهوتریت، چونکه به ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ هه کهیهوه، له جهوت نایمت بیکهاتومو، له نوێژدا دووباره دمکرتتهوه. ههرومها (ام الكتاب) یشی پی دهوتریت، چونکه نهم سوورمه سهرجهم مههستهکانی فورئانی بیروزی له خوگرتوه. ومکو،

١- تاکو تمنهای و خاومنداریتی خودای بهرزی بی وینه بۆنهم بوونهومره بهرراوانه.

٢- دلپشکردنی هیدایمت و رهحمتهی خودا بهسهر گشت گیانلهبهراوندا.

۳- موژدمدان بهو کسانهی که له ژیاناندا ریگای راست دمگرنهبره، ههڕههکردنیش لهو کسانهی که به پیچهوانهی فهرمانهکانی خوداره له ژیاناندا رهفتار دمکهن.

بهنهادهتیکردن بۆ خوداو، پشت بهستن تمنها بهو.

هواوکردن له خودای میهرهبان بۆ رینمایی کردن و پیشاندانی ریگای راسته ریگای خوداپیداوان، نهک ریگای سه‌رلیشیواوان و ریگای نهوانهی که لهبر خراپییان کهوتونهته بهر غهزهبی خودا.

نهم سوورته لهکاتیکی زۆرنزیک لههاتنه خوارهوهی سوورتهی ﴿أَقْرَأْ بِأَسْرِ رَبِّكَ﴾ **الَّذِي حَنَّ** دا هاتوته خوارهوه سهبارت بهگه‌ورهیی نهم سوورته، (نهم سهعیدی کوری نه‌لوعه‌للا) ده‌یگێرتیه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خودا(ﷺ) پنی فهرموو: گه‌ورترین سوورته فی‌ر ده‌که‌م. که حه‌وت نایه‌ته‌وه له‌نوێژدا دووباره دمکرتیه‌وه. نهم سوورته پیرۆزه له مه‌که‌که هاتوته خواره‌وه. نوێژ به‌بێ خویندنی نهم سوورته‌درووست نیه. (عوباده‌ی کوری صامت) که یه‌مکی‌که له هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌فه‌رمویت: پیغه‌مبه‌ری خودا فه‌رموویت: (لاصلاة لمن لم یقرأ بفاتحة الكتاب) واته: هه‌رکه‌سیک نهم سوورته له نوێژمه‌کیدا نه‌خوینتیه‌وه، نه‌وه نوێژه‌که‌ی درووست نیه.

هه‌موو موس‌لمانان له‌سه‌ر نه‌و رایه‌ کۆکن، که خویندنی سوورته‌ی فاتیه‌ له نوێژدا فه‌رزه. پیغه‌مبه‌ری خودا(ﷺ) له‌گه‌ل هه‌موو هاوه‌لانی و نه‌وانه‌میش که پاش نه‌وان هاتوون، که به (تابعین) ناسراون، هه‌روه‌ها سه‌رجه‌م زانابانی نیسلام، هیچ کاتی‌ک به‌بێ خویندنی نهم سوورته نوێژیان نه‌کردوه. نیمامی بوخاری له (نصبو فه‌تاده)وه ده‌یگێرتیه‌وه‌که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نهم سوورته‌ی له هه‌موو پکاتیکی نوێژدا ده‌خویندوه.

هیچ گومانێک له‌وه‌دا نیه که نایه‌تی ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ نایه‌تی‌که له هورنان و، به‌شێ‌که له نایه‌تی ژماره (۲۰)ی سوورته‌ی (نهم‌ل) که ده‌فه‌رمویت، ﴿إِنَّهُم سُلَيْمٌ وَإِنَّهُم سُلَيْمٌ﴾، به‌لام نایا نهم نایه‌ته‌ نایه‌تی‌که له هه‌موو سوورته‌کانی هورنان که له سه‌رمه‌تایانه‌وه‌یه؟

كۆمەلئىكى زۆر لە زانايان و قورئانخوئىنانى گەورەى مەككەو كوفەو،
 كۆمەلئىكى زۆرپىش لە سەحابەكان و ئەوانەپىش كە لە پاش ئەوانەو
 ھاتوون، ھەروەھا ئىمامى شافىعى و شوئىنكەوتوانى و ئىمامى ئەحمەدپىش
 لە رايەكيدا، رايان واپە كە ئەم ئايەتە بەشىكە لە ھەموو سوورمەتەك
 لە سوورمەتكانى قورئانى پىرۆز، كە ژمارەيان (۱۱۴) سوورمەتە، تەنھا سوورمەتى
 (بەرائە) نەبىت، بەلام ئىمامى مالىك و ئىمامى ئەبوحنەيفەو
 شوئىنكەوتوانى و ھەندىك لە زانايانى شام، لايان واپە كە ئەم ئايەتە بەشىك
 نىە لە ھەموو سوورمەتكانى قورئان، بەلكو ئايەتەتەك تايەتەى يەو بۆ
 جياكرنەموى سوورمەتكەنە لە يەكترى و بۆ ديارىكرىنى نىوان سوورمەتكەن
 ھاتوتە خوارەو. ھەندىكى تر لە زانايان دەلئىن، لە سوورمەتى فاتىحەدا،
 بەئايەتەك حىسابە، بەلام لە سوورمەتكانى تردا واپە. ئەوانەى كە دەلئىن:
 ﴿بِسْمِ اللَّهِ...﴾ ئايەتەكە لە ھەموو سوورمەتكەن بەلگەيان زۆرەو،
 بەلگەكانىشان زۆرپەھىزە. چونكە قورئانى پىرۆز لە سەردەمى ئەبوھەكرى
 صدىق دا نوسرايەو، ھەروەھالەسەردەمى خەلىفە عوسمانىشدا چەند
 نوسخەمەكى لى نوسرايەو، جا لەو نوسىنانەومدا ﴿بِسْمِ اللَّهِ...﴾ يان لە
 ھەموو سوورمەتكەندا وەكو ئايەتەك نووسىوتەو، تەنھا لە سوورمەتى
 (بەرائە)دا نەبىت، ئەمەش بەدرىزايى سەردەمەكان و تا ئىستاپىش لە
 ھەموو نوسىنەومو چاپىكى قورئاندا ھەروا ماوتەو.

جا ئەگەر ﴿بِسْمِ اللَّهِ...﴾ ئايەتەك نەبوایە لە ھەموو سوورمەتكەندا، چۆن
 ھاوەلانى پىغەمبەر دەیانخستە پىش ھەموو سوورمەتەك و دەياننوسىو؟
 ئىمامى ئەبو داود دەيگىرئەتەو، كە نىين عەبباس وتوتەتى، پىغەمبەرى
 خودا(ﷺ) نىوانى سوورمەتەك و سوورمەتەكى تەرى بۆ دەرنەدەگەوت
 تا ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ نەھا ئايەتە خوارەو.

بۆيە نەبىت ھىچ گوماننىك لەومدا ھەبىت كە ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾
 ئايەتەكە لەئايەتكەنى سوورمەتى(فاتىحە). جابەرى كورپى عەبدوللا دەلئەت،
 پىغەمبەرى خودا(ﷺ) پىنى وتم، چۆن دەست دەكەى بە نوئز؟ منىش وتم،

به ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ...﴾ خویندن دست پندمگه م. نینجا پیغمبیری خوردا
 فرموی، نه خیر، به ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ دست بی بکه.
 نه بوهورمیره دهگیرپته وه که پیغمبیری خودا (ﷺ) فرمویسنی،
 جبرائیل هات نویزی فیرکردم و، به ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به دنگی
 بهرز دستی پیکرد. خودای بهرزی بی وینه له نایه تی (۸۷) ی سورتی
 (حیجر) دا دمفرمویت: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي...﴾ مه بهست له
 سورتمتی فاتحیه وه، سورتمته کهش به ﴿بِسْمِ اللَّهِ...﴾ وه ده بیته جهون
 نایمت.

له دایکی موسلمانان خاتوو (ام سلمة) وه دهگیرنه وه، که پرساری لیکراوه
 سه بارت به فورنان خویندنه وهی پیغمبیر له نویژدا چون بووه؛
 له وه لامدا وتویه تی: یه که به یه که نایه ته کانی ده خویندنه وه
 ده میفرموی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ...﴾، ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، پیغمبیر (ﷺ)
 همدنیک جار له نویژدا ﴿بِسْمِ اللَّهِ...﴾ ی به دنگیکی بلتد ده خویندنه وه و
 همدنیک جاریش به دنگیکی نزم، به لام به زوری به دنگی بهرز
 خویندویمته وه. وه که پیشتر باسمان کرد، به بی خویندنی فاتحیه نویژ
 نایته دی، نینجا نه وه که سهی دهیوویت نویژ بکات پیش نه وهی دست
 بکات به فاتحیه خویندن، سونتمته (استعاذة) بکات، واته: بلت: ﴿أَعُوذُ بِسَمِ
 مِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾.

خودای بهرزی بی وینه له نایمتی زماره (۹۸) ی سورتمتی (نه حل) دا
 دمفرمویت: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾، واته،
 نمگه و بستت فورنان بهوینته وه، نه وه خوات له شهیتانی نفرمت لیکراوه
 دورورخراوه له رحمتی خودا، بهارنزه.

زانایان دهمرموون نهم خۆپاراستنه له شمیخان، له ههموو کاتیکی قورنان خویننندا - جا له ناو نوێژدا بیته، یان لههر کاتیکی تردا- ههر سوننمت و پهسمنلکراوه، بهلام فهرز نیه.

خاومنی تفسیری (المحرر الوجیز) - که (ابن عطیة)یه- دهلیت: نیین سیرین (که له سالی ۱۱۰ی کۆچیدا وهفاتی کردوه) و نیمامی نهخمعی (که له سالی ۹۶ی کۆچیدا وهفاتی کردوه) و همنیکی بیکه له زانایان دهلین: وتنی ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ له پش ههموو رکاتیکی نوێژدا سوننمه. نیمام ئهبوحمهنیفهو نیمامی شافیعی تهنها له رکاتی پهکمی ههموو نوێژیکدا به سوونتهی دهمزانن، نهک له ههموو رکاتماندا(نیمامی مالیک)پش له نوێژی فهرزدا به سوونتهی دانانیت، بهلام له شهونوێژی رهمزماناندا به سوننمتی دادهنیت.

ئینجا پاش نهو باسه، با بچینه خزمهتی لیکدانهوو ماناکردنی نایهتکهانی نهم سوورته پیرۆزه:

۱- ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ به ناوی خودای خاومن کههرم و رحمهتی بن نهمنازموه کههیج گیانلهبهریک لئی بیبهش نیه- دستدهکریت به ههموو کردارو گوهاریک، نهو خودایه که سهرجاوهی بهخشینی بن کۆتایی پهو رحمهتی تهواویوونی بۆ نیه.

نهم فهرماشته رینمایی کردنه بۆ نهوی که دمبیت ههموو گوهارو رهتارو کردومهک تهنها به ناوی خوداوه دست پێبکهن، نهک به ناوی کسینکی ترموه. (الرحمن) نهو زاتهیه که کههرم و رحمهتی لئ روو دمدات و دهیبهخشیت. وشهی (الرحیم)پش سهرجاوهی نهو رحمته دهگهیهنیت که تهواویوونی بۆ نیه.

۲- ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سوپاس و ستایش بۆ خودایه که خولقینهرو پهروهرگاری ههموو درووستکراومکانی نهم بوونهومرهبه، چ گیانلههر بن، یاخود بێگیان.

۳. ﴿الْحَسْبُ الْخَبِيرُ﴾ بیشتر باسی مانای ئەمەمان کرد. خودای بەرزى بن ویند لێرمدا ئەم فەرمايشتهى خۆى دووباره کردموه، تا بزائىت خاومىيىتى خودا لەم گەردوونەدا خاومىيەتى لوتف و کەرەم لەگەڵ کردنە، ئەم خاومىيىتى غەزەب و نازاردان. هەروەها تا بزائىت پەرورمەردگارىتى خودا بۆ جىهان و مەنبەيت لەبەرئەو بەيت کە خۆى پىووستى پىي بەيت، چونکە ئەم پىووستى بە هىچ شتێک نىه، بەلکو پەرورمەردگارىتیهکەى ناسەواری کەرەم و رەحمەتى خۆيەتى. ئەوموش رىنمایى کردنىکە بۆ گشت نادەمىزادىک بە موسلمان و ناموسلمانەوه. بۆ ئەومى دىسووزى يەك بن و دەستى هەموو جوۆره پارمەتى يەك بۆ هەموو کەسىک درىز بکەن کە پىووستى بە پارمەتيدان هەبىت. پىغەمبەرى خودا (ﷺ) فەرموويەتى: (انما يرحم الله من عباده الرحماء) بىگومان خودا بە کەرەم و رەحمى خۆى تەنها روو دىمکاتە ئەو بەندانەى کە خاومەن رەحم و بەزەبىين، جا چ لەگەڵ نادەمىزادىكى تر خاومەن بەزمى بن، يان لەگەڵ هەر گىيانلەبەرىكى تردا.

۴. ﴿سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ ئەو خودايەکە خاومى رۆزى دوایىه (واتە: رۆزى هيامەت) ئەورۆزەى کە جگە لە خودا کەسىكى تر تىايدا خاومى قسەر بىپارو توانا نىه. لەو رۆژەدا ئەو کەسانەى کە لە ژيانياندا رىگای راستيان گرتووتە بەرو بەپىي فەرمان و بىپارى خودا ژيانيان بردووتە سەر، خودا دىمانخاتە بەر رەحمەتى خۆى و زۆر بە چاکى پاداشتيان دىماتەوه، ئەوموش بەومى دىمانخاتە بەمەشت و دىخۆش و بەختەومریان دىمات. ئەوانەيش کە لە ژيانياندا پشتيان کردووتە بىپارو فەرمان و فەرمايشتەکانى خودا و خراپەکارن، ئەوه بەروورپەشىي لە دۆزهخدا سزای خۆيان و مردمگرن.

۵. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ﴾ خودايە! تەنها بەندانىهتى بۆ تۆ دىمکەين، وه لەتۆ زىاتر ملکەجى کەسى تر نابىين. هەروەها جگە لە تۆ پەنا بۆ هىچ کەس و هىچ شتێكى تر نابەين، جا چ زىندوو بەيت يان مردوو، چونکە لە تۆ زىاتر کەسىكى تر نىه کە خاومى دەسەلات و توانای رەها بەيت لەم

بوونەومردا، ياخود ھېزىكى ترى نىھ كە زيانگمىاندن ياخود قازانجگمىاندنى كەستىكى ترى بە دەست بېت.

6- ﴿فَبَدَأَ الصِّرَاطَ الَّذِي قَدَّمْنَاكَ عَلَيْهِمُ وَاتَّخَذْتَهُ لَدُورًا رِجَالًا﴾ واتە: خودايە! رىگاي راستمان لە ژياندا پيشان

بدەو لەبەرچاومان روونايى بگەرەومو، يارمەتيمان بدە بۇ شوپىنگەوتنى .

خوداي مېھربان رىگاي راستى ژيانى بە چەند جۆرە ھىدايەتەك بۇ روون كرددووينەتەو، پەكئىكيان ھىدايەتى ئىلھام و فيترە (غەريزە)پە، پەكئىكى تريان ھىدايەتى ھەست و ھەواسەكانە، ئەم دوو ھىدايەتەى داوہ بە ھەموو گيانلەبەرىك و، بگرە لە گيانلەبەرانى دىكەدا لە نادەمىزاد بەھيترن. بەلام دوو ھىدايەتى ترى بەخشيوہ كە تايبەتن بە نادەمىزاد، ئەوانيش ھىدايەتى بيروھوش و ھىدايەتى ئايپنە، كە بەرزترين جۆرى ھىدايەتەكانە، ئەوہى كە بيروھوش رېئى پى نەبات و نەيزانئيت، ھىدايەتى ئايپن روونايى دىمكاتەوہ بۇ مروف وەكو تاك و تەنھايى خوداو تواناو دەسلەتى بى سنوورى و ھاتنى روژى دوايى و. بوونى بەھەشت و دۆزەخ و گەلىك مەسەلەى تر...

7- ﴿صِرَاطٌ الَّذِي أَمَرْنَاكَ عَلَيْهِمُ﴾ خودايە! رىگاي نەو كەسانەمان پيشان بدە كە

خستوونەتە بەر كەرەم و رەھمەتى خۆت، كە پىغەمبەران و شەھيدان و پياوچاكانن، كە بەراستى بۇ تۇ سولھاون و لەجىبەجىكردى فەرمانەكانتدا كەمتەر خەمىيان نەكردووه، وىيارمەتيمان بدە بۇ شوپىنگەوتنى نەو رىگا راستە.

﴿عَبْرَ الْمَقْصُودِ﴾ ئەو، لا ئىسكائىن ﴿ نەك رىگاي ئەوانەى كە بە نارمزوى

خۆيان لە رىگاي راست لايانداوہ و كەوتوونەتە بەر غەزمەت، ئەوانەى كە فەرمانى ئايپنيان بەراستى پى گەپشتووه، بەلام پەشتيان تىكردوومو كەوتوونەتە شوپن نارمزوى خۆيان.

﴿وَلَا تَسْأَلْنِي﴾ ھەروھە نەك رىگاي ئەوانەى كە فەرمانى ئايپنيان بە باشى

بى نەگەپشتووه، لە بيروباومرپاندا بەھەلمەداجوون و سەريان لى شىواوہ.

ئىھامى موحەددىئى گەورە (ئىپن كەئى) لە تەفسىر مەكئىدا دەلئيت، ﴿عَبْرَ

الْمَنْصُوبِ ﴿ نه‌وانهن که همر چه‌نده (حه‌ق)یان بؤ دهر که‌وتوو، به‌لام
 لایانداوه لی. ﴿ اَلْكَافِرِينَ ﴾ پیش نه‌وانهن که حه‌قیان لی نالؤزکاومو نازنن
 حه‌ق و راستی کامه‌یه‌و گومراو سهر گهر دانن.

هه‌روما ده‌لئیت: ریگای خاومن باومیران زانیینی حه‌فه‌و شوینکه‌وتنئیتی
 جوله‌که‌کان له حه‌ق لایانداوه، دیانه‌کانیش له ناسین و زانیینی هه‌قا
 به‌هه‌له‌دا چوون، ئینجا له‌م بارمه‌وه فه‌رموودمه‌یه‌کی پیغه‌مبهر ده‌ئینئیت.
 به‌لام ده‌لئیت: ره‌خنه له‌ رابوه‌کی فه‌رمووده‌که گیراوه. وه‌نه‌بئیت نه‌م نایه‌نه
 تمه‌نا دهر بارمی گهل و میلله‌تئیکی تایبه‌تیی بئیت، به‌لگو هه‌موو کس و
 ده‌سته‌یه‌ک دهر گرتیه‌وه که به‌ نارمزووی خو‌یان پشتیان کردبئیته حه‌ق و
 راستی و ده‌ستیاندا بئیته گونا‌ه و خرابه‌کاری، یاخود له‌ روو‌کردنه ریگای
 راستدا سهر لیشتیواو بن، بگره هه‌ندئیکی زؤر له‌ موسلمانه‌کانیش دهر گرتیه‌وه،
 که هه‌ر به‌ (ده‌فته‌ری نفوس) موسلمانن و به‌س.

ئینجا پاش نه‌م پارانه‌وه‌ی که سوورته‌ی (فاتیحه‌)ی پی‌ کؤتایی نئیت
 پیغه‌مبهری خودا ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ فه‌رمویه‌تی: له‌وای فاتیحه‌ خویندن له‌ هه‌موو
 رکاتیکی نوئزدا بلئین: (نامین) واته: خودایه لی‌مان وه‌ر گره‌و، دو‌عا‌کامان
 قبول بفره‌موو! نه‌م وشه‌ی (نامین)ه وشه‌یه‌کی هورنان نیه، به‌لگو
 دو‌عایه‌که‌و سوننه‌ته.

هه‌ق وایه که موسلمان ده‌سته‌کات به‌ نوئزکردن به‌ هه‌موو دئیکیه‌وه
 نوئزکه‌ی بکات و، بزانییت نه‌و روو‌کردنه نوئزه‌ مانای روو‌کردنه خودایه،
 که ده‌لئیت: (الله اکبر) ده‌بئیت دلی وریا بئیت و تئبگات که گه‌وره‌یی خودا
 سنووری بؤ نیه‌و، له‌ هه‌موو شتیک گه‌ورتر و به‌رزتره‌و، نه‌ویش له‌بهرده‌ه
 نه‌و خودا گه‌وره‌یه‌دا راوستاوه.

که‌ وتی، ﴿ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ بِالْحَمْدِ ﴾ تئبگات که نه‌وه له‌ ده‌ستی و موسوم‌ی
 شه‌یمان به‌نابه‌ خودا ده‌بات. که‌ده‌لئیت، ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ ده‌بئیت
 مانا و مه‌بسته‌که‌ی به‌ دلیدا بئیت، که به‌ ناوی خودا بؤ نه‌و ده‌ستی کردوه

به نوبت، نهو خودایه‌ی که رحمته‌ی بنی سنوره. که ده‌لایت: ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ﴾ دمبیت جاک بزانیّت و تیگیات که خودا شایانی همموو معدح و ستایشیکه، چونکه ههر نهو خاومنی همموو نه‌م مه‌وجوداته‌یه‌و دروستی کردون و کاروباریان هه‌لدمسورینیت.

که ده‌لایت: ﴿سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ دمبیت به دل بزانیّت و بیر بکاته‌وه له‌وه‌ی که ههر خودا خاومنی دوا رۆژه‌و، که‌سیک نیه له‌و رۆژه‌دا هیچ قسه‌و توانایه‌کی همبیت، وه خودا پاداشتی ههرکه‌سیک به‌پیی کردمه‌وگانی خۆی دمداته‌وه. نینجا که ده‌لایت: ﴿بِاَنَّكَ سَمْعٌ﴾ دمبی زۆر به چاکیی بزانیّت که رووی گوتاری له‌گه‌ل خودای به‌رزی بی وینه‌یه‌و، داوای گهرم و رحمته و هیدایه‌تی لی ده‌کات، نینجا دمبیت به‌م شیومیه ناگای له نوپژه‌که‌ی بیت، خو نه‌گهر دالعه‌و خه‌یالی کاریکی رۆژانه‌ی دنیا رووی تیکرد، دمبیت هه‌و‌لبدات له بیر خۆی بیاته‌وه‌و دلی ههر له لای نوپژه‌که‌ی بیت، نومید وایه به‌رانبه‌ر به‌و غه‌فله‌ته‌ی، خودا لیخۆشبووه‌و خاوه‌ن به‌زمیه‌.

نیامی نه‌حمه‌دو موسلیم و نه‌بودادو نه‌سانی له نه‌بوهورمیره‌وه دمپگیرنه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خودا(ﷺ) فه‌رمویه‌تی: نوپژه له نیوان خۆم و به‌ندمه‌مدا کردوه به دوو به‌شه‌وه، نه‌وه‌ی به‌نده‌که‌م دمیه‌وینت با بیۆ نه‌و بیت. کاتیک به‌نده ده‌لایت: ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ﴾ خودا ده‌فه‌رموینت:

به‌ندمه‌که‌م حه‌مدو سوپاسی کردم. نه‌گهر وتی: ﴿اِنَّكَ تَعْبُدُ الرَّحْمٰنَ﴾ خودا ده‌فه‌رموینت: به‌ندمه‌که‌م مه‌دح و ستایشی کردم. نه‌گهر وتی: ﴿سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾ خودا ده‌فه‌رموینت، به‌ندمه‌که‌م به‌خاوه‌ن توانا و به‌رزی ناوی هینام.

نه‌گهر وتی: ﴿اِنَّكَ سَمْعٌ وَّ اِنَّكَ نَسِیْتُ﴾ خودا ده‌فه‌رموینت، نه‌مه نیوان من و به‌ندمه‌که‌مو، نه‌وه‌ی به‌ندمه‌که‌م دمیه‌وینت دمیدمن. نه‌گهر وتی: ﴿اِنَّنَا نَسِیْتُ اَنْ نَبْرُطَ اَلْاَسْمٰی﴾ خودا ده‌فه‌رموینت، نه‌مه هی به‌ندمه‌که‌مو، نه‌وه‌ی نه‌و دمبیت و دلوای ده‌کات، دمیرتی.